

Ofensiva armatei române, din aprilie 1919, pe teritoriul județului Bihor, condusă de generalul Traian Moșoiu

Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT

„...ungurii sunt inamicii noștri de ieri, sunt învinșii de astăzi și vrem ca ei să fie prietenii noștri de mâine”
Alexandru Vaida-Voievod

Armistițiul de la Focșani și apoi *pacea* de la Buftea-București – din 7 mai 1918 - aduceau României grave prejudicii teritoriale, economice și politice, fapt pentru care guvernul nu le-a ratificat. Locuitorii din teritoriile românești aflate sub stăpânire străină și-au continuat lupta pentru dreptate națională, pe baza dreptului internațional și al principiului naționalităților. Meritul politic al unirii Basarabiei (27 martie 1918) cu România l-au avut frunțașii intelectuali și populația din provincia asuprită de imperiul țarist din 1812. Desfășurarea în ordine a pregătirilor pentru unire a fost făcută la adăpostul oferit de trupele Diviziei 11 Infanterie, comandate de generalul Ernest Broșteanu. Generalul Zadik, comandant al Diviziei 8 infanterie, trecuse, la 29 octombrie 1918, în Bucovina, cu misiunea ca „împreună cu toate trupele de jandarmi și grăniceri să ocupe în timpul cel mai scurt întreaga provincie” și capitala Cernăuți.

Înaltul Decret nr. 3179 aduce cea de-a doua mobilizare a armatei române. Concomitent, noul guvern român al generalului Constantin Coandă a adresat un ultimatum feldmareșalului August von Mackensen (ce comanda 15 divizii), pentru a părăsi teritoriul României, în 24 de ore. Fortărea Dunării de către trupele aliate și mobilizarea armatei române au însemnat reînceperea războiului întregirii. Reluarea ostilităților a fost un moment prielnic pentru aliați de a nu ține seama de armistițiul de la Belgrad, încheiat cu Ungaria, prin care Mureșul constituia aliniament de demarcație. *Declarația de autodeterminare națională de la Oradea*, a celor peste 3 milioane și jumătate de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, poate fi considerată ca uvertură a Unirii celei Mari, de la 1 Decembrie 1918, ea înscriindu-se pe același flux istoric cu "*Suplex Libellus Valachorum*" și "*Memorandumul din 1892*", documente și mărturii cu semnificație europeană, privind idealurile și aspirațiile de reunire și formare a unui stat modern la nivelul întregului spațiu carpato-danubiano-pontic.

Când a început să adie zefirul¹ libertății românești pe meleagurile legendarului rege Menumorut, după *Declarația de independență de la Oradea*, din 12 octombrie 1918, pretutindeni erau tresăltări de bucurie, simțindu-se că se apropie profețiile pe care iluminatții timpului și locului: Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ioan Ciordaș, Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Vaida Voievod, episcopii Roman

¹Dex > **ZEFÍR**s.m. Vânt de apus, călduț, care suflă primăvara; (p. ext.) vânt cald, plăcut; adiere. [Cf. fr. *zéphyr*, lat. *zephyrus*, gr. *zephyros*]. deși era toamnă zefirul libertății popoarelor bătea ireversibil dar spre primăvară aducea miros de carne arsă de pe rugurile suferinței și miros de praf de pușcă, căci numai ungurii nu se împăcau cu ideea libertății și pentru alte popoare. O țineau într-una cu „dreptul lor de o mie de ani” asupra destinului românilor, în special.

Ciorogariu, Radu Demetrie și alții rosteau cu fermitate, cu răbdare, prudență și cu mare meșteșug juridic vestea unirii celei mari².

Când evenimentele de pe fronturile, îndeosebi de la Piave și din Balcani, se precipitau cu repezeală, când Carol IV regele Ungariei și împărat al Austriei părăsea țara, mâna de fier, ce declanșase războiul mondial, contele Tisza Ștefan a fost asasinat de sârbi, iar popoarele își afirmau dreptul la autodeterminare. Deși plezneau din toate încheieturile cercurile oprimării revendicau așa-zisele *drepturi istorice*.

Trebuie făcută precizarea de context: dintre toate națiunile care s-au rupt din imperiul cezaro-crăiesc (Austro-Ungar), numai românii au organizat un plebiscit, după cum prevedea proclamația președintelui S.U.A. W. Wilson. Conducătorii Partidului Național Român cunoșteau politica „*dusului cu preșul*” pentru a nu se lăsa amăgiți de promisiunile neonorate ale ungarilor. Încercările guvernului de la Budapesta s-au produs de îndată ce, pe 18 octombrie 1918, Al. Vaida a citit în parlamentul ungar *Declarația de independență de la Oradea*³, care în esență anunța că națiunea română nu mai recunoștea autoritatea statului maghiar și că își dorește autodeterminarea pentru națiunea română.

Populația maghiară și evreiască din Oradea și județul Bihor era încredințată că aici în „*țara lui Tisza Pista*” unguri se țin tari, sunt mai fortificați material și spiritual și că acest teritoriu nici gând să i se poată contesta Ungariei (sâc!). O atare mentalitate trecea, în acea vreme, ca o dogmă, și prin prisma faptului că aici și de aici proveneau primul ministru și alte personalități parlamentare ungurești, cu poziții influente în guvern. Așa se face că ținutul de margine a românismului să fie socotit întunecat după concepția ungurească. După ce Germania a primit cele 14 puncte wilsoniene ca bază la tratativele de pace și monarhia Austro-Ungară după ea, rând pe rând s-au format teritoriile autonome: Cehoslovacia, Croația, Dalmația, Bosnia, Bucovina. A mai rămas Ardealul. Oamenii, a căror casă devenise ungurească, fără voia lor, din care fusese izgonită limba, religia și legea românească erau intens și cu interes curtați, cu aparentă schimbare la față. La Budapesta se cere soldaților să depună *jurământ pe steagul unguresc* al republicii care încerca a se forma. Dar la intervenția fermă a Consiliului român, prin Iuliu Mezei, ministrul de război, Bartha Albert este nevoit a accepta ca românii să **jure credință față de Consiliul Național Român**⁴, la 18 noiembrie 1918, și să aloce 1,5 milioane coroane pentru organizarea deplasării cu trenul la Alba Iulia. În fruntea Gărzii Naționale Române din Budapesta a fost numit căpitanul Sorescu. Din Budapesta a fost atașat 1 vagon special pentru Alba Iulia, iar ordinul ministerial preluat de către căpitanul Popoviciu. Pe cale de consecință membrii Gărzii Naționale Române, din fostul imperiu cezaro-crăiesc aveau aceleași drepturi de armament, echipament, hrană și soldă ca și ungurii. Acest lucru a stârnit mare nemulțumire în teritoriu printre ungurii șovini. Numai că după istorica hotărâre de la Alba Iulia în locul clopotelor din turlile bisericilor, care să vestească libertatea popoarelor și a cetățenilor lor, vor fi instalate mitraliere ungurești!

² *Acțiunea românească*, anul I, nr. 3, 1 Decembrie 1924, p.1, organ oficial cu apariție bilunară, avându-i ca redactor responsabil pe Valer Pop și pe Ion Istrate secretar de redacție remarcă în articolul de fond: "La 1 Dec. 1918 sute de mii de Români adunați la Alba-Iulia din toate colțurile Ardealului, înfruntând cu bărbăție urgia vremii și a stăpânirii dușmănoase, au proclamat cu un entuziasm demn de marele act unirea pentru vecie a Transilvaniei cu Țara-Mamă. Lanțurile robiei milenare au fost rupte, trecutul de suferințe și umilință a fost înmormântat și națiunea română și-a manifestat neștrămutata voință de a trăi o nouă viață colectivă de demnitate și independență națională. Vitregia istoriei care a sfâșiat poporul român în patru furia oarbă a stăpânilor străini de a despărți frate de frate, de a rupe pentru totdeauna și legăturile sufletești după cele politice între provinciile locuite de români, felul de deznaționalizare forțată pus în practici de foștii stăpâni au fost mai pe jos, decât originea comună, decât același grai dulce vorbit pe toată întinderea Daciei Traiane; uneltirile și volniciile s-au năruit în fața martirilor și eroilor noștri, cari trăiau viu în amintirea și celor umile colibe. **Peste munții înalți, peste granițe ermetice închise același suflet ne-a dat aceeași conștiință națională, care mai repede sau mai târziu în mod inevitabil a trebuit să ne dăcă la Alba-Iulia!** Alba-Iulia astfel nu este numai a unei provincie, Alba-Iulia este un simbol și ca atare a tuturor românilor. Generația de astăzi care a înfăptuit și creat acest simbol al solidarității naționale și al dreptății pentru neamul românesc, este datoare a urma calea ce a apucat și ce și-a desemnat: nu ne putem aniversa și nu am avea voie să serbăm această zi de glorie a românismului, decât traducând în fapte zi de zi și pe toate tărâmurile vieții naționale și de stat, simbolul, al cărui creatori am fost".

³ Dr. Viorel Faur, *Declarația de independență națională, Oradea, 12 octombrie 1918*, în volumul "Triumful marelui ideal", București, 1988

⁴ „*Eu, ..., jur atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și supunere Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștient de datorile ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că, în toate manifestările vieții mele, voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna asupra fraților mei, locuiesc pe orice teritoriu politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu*”

Din delegația mixtă de la Beiuș, pentru menținerea ordinii și liniștii în oraș, a făcut parte dr. Ioan Ciordaș și dr. Pinteru, care pe lângă jandarmerie a adus Garda română formată din 72 de soldați, puși sub comanda fostului căpitan din armata austro-ungară, dr. Ioan Voștinariu, avocat din Beiuș⁵. Prezentăm în acest loc o primă intervenție reușită de păstrare a echilibrului și a păcii, cu depășirea unor incidente locale. Tocmai în acea vreme urma a avea loc, pe 8 noiembrie 1918, târgul de Săn-medru (Sf. Dumitru) din Beiuș, la care, ca de obicei se strângeau satele din jur. De pe la începutul lunii noiembrie au început să se întoarcă pe la vatră soldații, cu tot armamentul și echipamentul asupra lor, românii cu bucurie, ungurii cam supărați, văzând că li se spulberă atâtea visuri, trăgeau mereu focuri de „clocoteau codrii și văile Crișului Negru. Zile întregi sosirea și plecarea trenurilor erau anunțate de salve ce nu mai conteneau”⁶. Satele erau pline de arme și muniții. În acele împrejurări, cele două Consilii Naționale, Român și Maghiar, pentru menținerea ordinii ce o asumase în comun, luară hotărârea de *anulare a aceluia tradițional târg*. Dar nici gând să mai poți opri torentul de feciori reîntorși de pe front, de a se aduna. Încercarea și parlamentările au durat vreo două ceasuri până când au început să se tragă focuri de arme de către toate taberele, la care au ripostat și jandarmii și gardiștii. Numărul târgoveților fiind copleșitor aceștia au intrat în oraș. Printre mulțime s-au amestecat și fruntașii români care le explicau rosturile viitoare, astfel atmosfera s-a calmat pe la amiază. Deodată lumea a cerut tutun, și pentru că taraba de lângă târg era încuiată s-a dat spargerea la tutungeria evreului, fără vărsare de sânge, care de săptămâni stoca și specula această marfă. Apoi s-a spart și pivnița ce adăpostea depozitul de spirtoase. În acel moment jandarmeria a intervenit brutal, întrebuițând armamentul și cu un foc bine țintit au omorât un fecior din Sănmartin, și pe alți câțiva i-au rănit. Au dezarmat apoi pe cei din pivniță iar lumea s-a împrăștiat.

Pe 27 noiembrie se publica *Proclamația către poporul din Bihor*, privind ordinea și alimentația, semnată de dr. Aurel Lazăr. Episcopul Radu Demetrie reintroduce imediat limba română în clasele superioare ale Liceului din Beiuș. Românii se pregăteau de marele praznic de la Alba Iulia. Într-o relatare, Roman R. Ciorogariu⁷ povestește o întâmplare petrecută cu un vecin de-al său, pe numele său Cseresznyes care și-a precizat poziția șovină astfel: dacă se va atinge cineva de chestiunea teritorială, - zicea înaltul funcționar orădean – „pârâu de sânge va curge pe aici, se va ucide om pe om”. Vicarul cu înțelepciune îi replică: ba nu căci noi trebuie să ținem ordinea. Conferința de pace va hotărî soarta noastră! Replica l-a infuriat și mai rău, apoi a continuat: „o istorie milenară nu poate fi ștearsă cu buretele de un nimeni ca Wilson. Pentru teritoriu murim până la unul”. În ziua următoare Cseresznyes ridică bastonul asupra dr-ului Ioan Barna, în urma aceleași discuții. Noroc că Cseresznyes era șchiop, iar Barna avea peste 70 de ani și erau inapți de un duel, dar sfârșitul s-a lăsat cu un abundant și spumos potop de înjurături, rostite fiecare în limba lui. Celălalt vecin al vicarului orădean, directorul Poștei Șiket Traian (numele adevărat al pruncului crescut la orfelinatul unit: Traian Surdu), portdrapelul manifestărilor ungurești intră în vorbă pe tema revoluției. În timp ce vicarul îi vorbea ungurește directorul îi răspundea românește, iar la despărțire rosti „Dumnezeu să ne ajute”. Toți învățau pe rupe românește, ca să facă față noii situații ce se întrezărea. Se organizau chiar cursuri, după ce cărțile se epuizaseră, pentru că funcționarul, potrivit punctelor lui Wilson, trebuia să vorbească limba poporului. Un impiegat de la căile ferate, a cărei soție era româncă, și care înainte tuna și fulgera când auzea o vorbă românească în casa lui, acum se ruga de nevastă să-l învețe românește ca să nu-și piardă slujba când vine stăpânirea românească. Aceasta era starea de spirit care a cuprins viața de la orașe și sate. La sate majoritatea țăranimii era românească, fapt ce a caracterizat, chiar și aici în Bihor, *revoluția*, cum îi spuneau cu toții, chiar dacă Tisza Pișta era la el acasă, deci mai stăpân ca oriunde. De la Peterd, Micherechiu, Bedeu, Veherd, Ferta, Jaca, Darvaș, Leta, Apateul unguresc, comune românești, care trasează frontiera vestică a românismului, în partea bihoreană, și-au dat imediat acordul ca autoritățile române să preia imediat treburile administrației. Toate aceste comune și-au trimis delegați la Alba Iulia⁸ iar parohiile reprezentate la

⁵ Dr. C. Pavel, *Contribuții la istoria Bihorului. Zile trăite, 1918-1919*, Tiparul ripografiei „Doina” Beiuș, 1926

⁶ *Ibidem*, p.6

⁷ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, ediție prefăcută de Viorel Faur, Ed. Cele trei Crișuri, Oradea, 1998

⁸ Din Cercul Bereic-Uifalău: George Mureșan, Bedeu, Teodor Păteas, preot din Peterd, Ioan Bodor și Victor Domocuș ambii din Veherd (localități rămase în Ungaria)

congresul eparhial⁹. Atât unгурii de rând cât și politicienii se temeau tare de o asemenea perspectivă imediată. În cursul acestor evenimente Consiliile românești erau egale cu cele unghurești.

În spatele liniei de demarcație - Sighet, Zalău, Ciucea, Vf. Găina, Zam - erau tot mai dese formațiunile care purtau la chipiuri „Legiunea morții”, „Garda de Oțel”, „Garda Roșie”, care de care mai turbate, mai sângeroase, mai arțăgoase. *Membrii acestora erau cu soldă de 50 de coroane pe cap și liber jaf!* Luau și pâinea și ultima zdreanță de pe bietul românaș. Ziarele unghurești precum „Vörös lobogó” (Steagul roșu) îndemna la măcel, sub deviza „pace bordeielor și război curților domnești”, dar deocamdată jaful se dădea doar în colibeile românilor și bisericile din Fughiu și Bulz. „Am lepădat reverenda și mi-am scurtat barba ca să ies din acest infern” – ne lasă mărturie eruditul cărturar vicar episcopal, în acea vreme, Roman Ciorogariu¹⁰, dar a renunțat căci era urmărit de patrula soldaților unghuri, care-l urmăreau spre a afla ceva despre popa din Bratca, pe care vicarul l-a sfătuit „să-și radă barba, că aia va crește, dar dacă unghurii îi rad capul, acela nu mai crește”. Pentru a scăpa popa Domocoș, din Bratca, s-a refugiat până după evenimente tocmai la Budapesta. Dar, de teroarea unghurească, nu a scăpat ginerele său, dr. Fodor Petre învinuit că și-ar fi ascuns socrul. Lupta purtată de mai tinerii români Teodor Egri, Augustin Chirilă, Ioan Sfurlea, Coriolan Pop și Gheorghe Tulbure cu „Tribuna Bihorului”, preotul Vasile Popovici, ș.a., era o luptă inegală cu unghurii. Dr. Aurel Lazăr a trimis o telegramă de protest contelui Karoly, președintele republicii maghiare, dar și acesta pierduse frâiele puterii. Detaliile le aducem în capitolul: România Mare terorizată dincolo de linia de demarcație, din lucrarea *Gărzile naționale din Bihor*(1918-1920), în curs de apariție¹¹.

Apropierea zilei celei mari i-a determinat pe reprezentanții Partidului Național Român să se întrunească la Oradea în ziua de 29 septembrie / 12 octombrie 1918, într-o Consfătuire națională. Pornind de la caracterul momentului istoric, din 12 octombrie 1918, care deschidea orizonturi pentru bătălia finală de unire a Transilvaniei cu România, participanții la întrunire au declarat fără echivoc că "*națiunea română din Ungaria și Ardeal*" este îndreptățită să "*dispună singură și liberă de soarta ei*" și să "*hotărască singură plasarea ei printre națiunile libere(...)*"¹². Aceasta a reprezentat documentul juridic de început al organizării alegerilor de delegați pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. La 1 Decembrie 1918 ardelenii au hotărât unirea pe vecie cu România. Consiliul Dirigent și Gărzile Naționale au fost organe executive ale noii puteri, respectiv de apărare a ordinii și liniștii publice. Refuzul conducătorilor Ungariei de a accepta victoria luptei de eliberare a popoarelor din proaspăt destrămatul imperiu Austro-ungar, și în consecință nerecunoașterea noilor frontiere create prin Unire, a dus la împotriviri de tot felul, inclusiv pe calea armelor.

Două trei săptămâni, după revoluție, lumea începea să se orienteze încetul cu încetul, scria gazeta Transilvania pe 4 Noiembrie 1918. Satrapii și excrocii războiului, care aveau pivnițele pline cu petrol, zahăr, tutun și celelalte articole, ce aproape dispăruseră din circulație, în vremea din urmă, au șters putina, de cu bună vreme, scăpând cu câteva palme, sau cu câteva ciomege, încasate în clipa pripită a despărțirii. Jandarmii unghuri, altădată înarmați până în dinți, au lăsat cazarmile pustii, au prădat totul și s-au făcut invizibili. Era firesc să izbucnească pe ici-colo dezordini, să se spargă pivnițe nemeșești, să se dea foc câtorva parcuri din jurul castelelor grofilor¹³. Oamenii, după ce se răzbunaseră câteva zile, după ce le evaporară aburii alcoolului puternic, începeau a pricepe, că nu e bine, ce fac. În ajutorul le-au sărit și ostașii reveniți de pe front și înrolați în gărzile naționale locale.

⁹ Episcopia Ortodoxă Română a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Consistorial ortodox român Oradea*, act. Nr. 369 Pl./1920, p. 1-2, tipăritură. Consistoriul plenar a înaintat Conferinței de pace din Paris un memoriu parohiilor române Darvoș, Juca, Veherd, M<ezö>Peterd, Micherechiu, S. Cristur și Săcal, care au fost adjudecate Ungariei. Durerea însă ca, memorandumul acesta a rămas fără rezultat, aceste comune, cu data de 23 martie 1920, au rămas Ungariei. Dispozițiile Consistoriului referitoare la acele parohii se pot vedea din circulare anexată sub % adresată protopopilor din Oradea și Tinca; Anulându-se mandatele deputaților congresuali, aleși în anul 1917 s-au ales și în districtul acestui consistor deputații congresului pentru restul periodului de la 1 oct<ombrie> 1917 1 oct<ombrie>

¹⁰ Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936), repere istorice*, Editura Arca Oradea, 2007. Pentru a nu se da cu unghurii și a rămâne vicar Roman i-a spus mitropolitului Mangra că se lasă de politică. Dar nici cu unghurii nu s-a dat, nici de politică n-a rămas.

¹¹ Constantin Moșincat, *Gărzile naționale din Bihor (1918-1920)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2018, în curs de apariție.

¹² Dr. Viorel Faur, *Declarația de independență națională*, Oradea, 12 octombrie 1918, în vol. *Triumful marelui ideal*, București, 1988, p. 249-262

¹³ Al. Ciura, *4 Noiembrie 1918, în Transilvania*, an 60, NR. 1, 1929, p.31

Propagandiștii gărzilor naționale erau ascultați mai cu băgare de seamă. Argumentele lor au avut efect miraculos: „*Oameni buni. Nu mai prădați, nu mai aprindeți. Căci toate bogățiile aceste sunt acum ale noastre, și a noastră e și paguba ce o faceți!. Dreptu-i, domnule, nu mai prădăm, nu mai aprindem! Se improvizase o jandarmerie la centre, având contact cu satele mărginașe. Spiritul de disciplină al armatei începea să dea cele dintâi roade, în favorul celor ce luptaseră degeaba, patru ani de chinuri și suferințe fără nume, sub steag străin. Poșta, telefonul era în mâna gărzilor, linia ferată de asemeni. Primăriile aveau telefoane încă înainte de război. Comercianții evrei de la sate se călcau pe picioare, în îmbulzeala de a ni-le oferi pe ale lor*”¹⁴. Numai secuii adăpostiți la Aiud, cu trenul lor blindat, mai amenințau populația din împrejurimi, cu mici ieșiri, la care se răspundea repede, cu focuri de pușcă. Trenurile cu soldații unguri răzvrățiți erau tot mai rare iar ungurii treceau obosiți, fără vlagă, spre casele lor înțelegând că totul se sfârșise. Delegații gărzilor române aveau totdeauna, câte doi soldați înarmați postați pe locomotivă, când plecau cu trenul. Era o măsură de prevenție de prisos, căci mașiniștilor și fochiștilor nu le mai ardea să facă pe grozavii.

În ziua de 3 Noiembrie s-a dat ordinul **să se arboreze steagurile naționale**, pe Catedrala din Blaj, instituții și toate casele din oraș. Ziarul *Unirea* aducea, în litere trei-color *Chemarea*, pe care autorul ei o citi urcat pe o masă, improvizată în tribună, în fața băncii *Patria*. Din discursul oratorului reținem: ”Frați Români! A bătut ceasul! După suferințe îndelungate, după jertfe supra-omenești, ce le-a adus neamul nostru, a răsărit, în sfârșit, și pentru noi clipa sfântă a libertății! Frați Români, bucurați-vă! Lanțurile sclaviei s-au prăbușit în tină, și neamul nostru își înalță fruntea obidită până acum și privești în jur de sine ca popor liber, ce singur are dreptul de a dispune asupra sorții sale. Lăudat să fie Dumnezeuul popoarelor, că ne-a învrednicit să ajungem această sfântă zi! Lăudată să fie amintirea atâtor mii și mii de eroi martiri, frați ai noștri, care prin sângele vărsat, au stropit din belșug glia strămoșească, până ce a răsărit din ea floarea sfântă a libertății, egalității și frățietății tuturor popoarelor din lume.

Frați Români! Închețați-vă pretutindeni în jurul fruntașilor voștri, - constituiți-vă în sfaturi naționale locale și în garde de pază, și nu faceți nici un singur pas fără știrea și consimțământul comitetului nostru Național Central! Arătați-vă vrednici de însemnătatea istorică a acestui moment sublim. Puneți temeliiile viitorului fericit, în liniște, fără tulburări, cu demnitatea unui popor conștient de sine! Mergeți înainte mândri, cu fruntea ridicată, pentru a vă închina Dumnezeiescului Soare al libertății, ce a răsărit, în sfârșit, și pentru noi!

Deșteaptă-te, Române! Visul urât al trecutului să rămână uitat în întuneric, să-l uităm cu toții, ca și când n-ar fi fost! Păstrați liniștea și ordinea. Nu vă atingeți de persoana și avutul nimănui! Aceasta o cer conducătorii voștri, și o pretinde cinstea voastră de Români! Trăiască "libertatea tuturor popoarelor! Trăiască Neamul Românesc!”¹⁵

Această *Chemare* s-a afișat pretutindeni, atât la Blaj cât și în împrejurimi. Populația străină a început să respire mai ușor. Văzând arborarea stindardului național pretutindeni, credeau că a sosit marea și grozava clipă a răfuielii. Și *chemarea* spunea limpede, că ce-a fost a trecut, și că un nou soare trebuie să se ridice peste ruinele lumii vechi, prăbușită sub povara fărădelegilor ei fără număr. Oamenii începeau să-și aducă aminte: gazetele ungurești coborâra notele tenorului strident de biruitori. Își aminteau chiar că Ioan Huniade și regele Mathia au fost români, și că, în mare parte, aristocrația ardeleană ungurească e de obârșie românească¹⁶. Oamenii ar fi putut trăi în pace, dacă n-ar fi fost agitatorii, care au făcut trafic de patriotism, având totdeauna interesul, să pescuiască în ape turbure, era concluzia împărțită de majoritatea opiniilor. Și autorul articolului mărturisea că se gândeau cu toții, în preajma adunării de la Alba-Iulia, la trupele române, care înaintau cu greu, prin zăpada de la granița săcuiască a Ardealului. De vor sosi, ori ba ”*adunarea se va ținea, căci numai era putere pe lume, să se mai pună în calea șiroiului pornit, cu vuiet de lavină cutropitoare. Lumea începea să se schimbe la față. Cei buni, cei neclintiți în atitudinea lor, nici în zilele cele mai grele, își vedeau liniștii de drum. Era o răsplată a muncii lor de trudă, o întrupare a visului tainic, ce-i mângâia în clipele de grea cumpănă, când îndoiala le strângea inima în cleștele ei de foc. Alături de ei, își făceau loc cu coatele, și câteva existențe de speculanți și renegați, care nu înțelegeau pentru ce motiv ar trebui numai decât să renunțe, la ospățul ce se pregătea, din munca și ucenicia altora. Oamenii zâmbeau cu indulgență, zicându-și: las' să vină și ei! Căci și*

¹⁴ *Ibidem*, p.32

¹⁵ *Ibidem*, p.34

¹⁶ *Ibidem*, p.35

împăratul din Evanghelie și-a trimis servitorii la răspântiile căilor, să cheme la nuntă pe câți vor afla...”¹⁷

Asemenea celorlalte comitate din Ardeal și Bihorul a fost cuprins de flacăra revoluției cum generic au fost tratate evenimentele. Pe axa Viena-Budapesta-Cluj, imperiul în destrămare, era zguduit zilnic de manifestări revoluționare care mai de care mai aprinse, mai anarhice. Teroarea cunoștea forme diferite. Ungurii respectau lozinca lansată de colonelul Kratokwil „minden ember ember légyen, ciok magyar légyen”¹⁸ fapt pentru care, de la nivelul politic, la omul de rând, trufia ungurească nu avea margini. Presa, preoțimea și politicienii unguri întrețineau atmosfera de nesiguranță. Karolyi Mihaly, unul dintre cei mai mari latifundiari, declara în Dietă „că ungurii vor lupta ca tigri dacă România va ataca Ungaria”, teză preluată în provincie și aplicată cu duritatea stăpânului, ce se voia a fi unгурul. Iar Kratokwil afirma că Divizia de secui nu va părăsi Ardealul fără luptă. România nu a atacat Ungaria, nu de teama „tigrilor”, ce nu s-au prea văzut în fața oștilor generalului Traian Moșoiu, ci pentru că a respectat liniile de demarcație impuse de Antanta și au lăsat ca plebiscitul de la Alba Iulia să se desfășoare după planul organizatorilor.

La Oradea și în Bihor s-a constituit Consiliul Național locale, membrii cărui au depus jurământul de credință¹⁹. Situația era foarte tensionată. Ungurii își formase și ei un consiliu al lor. Pe 3 noiembrie 1918, în casa sa, dr. Aurel Lazăr, s-a convocat pentru constituire Consiliul local și Garda Națională. Fruntașii intelectuali au răspuns acestei convocări și au formează consiliul din 16 membrii, întregiți la 25. În aceeași ședință au fost alese și comitetele executive pentru fiecare circumscripție electorală din județ. Garda națională din Oradea, formată din 25 de ofițeri, se subordonau gărzii formate la Timișoara sub comanda colonelului Șerb Miron. Despre această organizare a fost informat și consiliul ungar.

În interesul păstrării ordinii și liniștii, pentru siguranța politică în oraș și în județ, prin comitetele executive, Consiliul Național Oradea și Bihor a cooperat cu cel maghiar. Revolta se manifesta la sate cam sub aceleași forme: alungarea notarilor, jefuirea prăvăliilor evreiești, furt din fermele domnești de vite și cereale, furt de lemne pentru foc și construcții. Toți își făceau dreptate după legea lor, dar nu omorau. Notarii erau vizați de țărani căci ei erau ce-i ce i-au trimis pe front, le-au rechiziționat bunuri fără discernământ sau împărțeau ajutoarele de pe front cu nedreaptă măsură. Femeile întrețineau atmosfera răzbunării prin poveștile spuse bărbaților întorși de pe front. Întâlnim situații hilare, povestite de Roman Ciorogariu, despre un notar „legat cu căpăstru de o căruță și dus la păscut de iarbă verde”, după cum acel notar sfătuia pe cei ce nu aveau hrană să pască. Este menționat și proprietarul Cristian, din Răpsig, protejat de săteni ca răsplată a omeniei sale. Conteul Latour, admirând hărnicia și omenia localnicilor pe de Valea Mureșului a lăsat testament fiului său să împartă 7.000 jugăre țăranilor români. Admirabile pilde!

Comitetul Executiv român a lansat manifestul „Către poporul român din Oradea Mare și Biharia!” prin care poporul era chemat la ordine. Rolul răspândirii directivelor revenea preoților. Roman Ciorogariu a trimis circulara nr.2350/1918 cu următorul conținut: „Circulara către onorata preoțime și învățătorime de sub jurisdicția Consistoriului Greco Ortodox Român din Oradea-Mare.

Pe fronturi s-a încheiat armistițiu pentru a deschide calea tratativelor de pace, pe baza principiilor de egală îndreptățire a tuturor națiunilor, enunțate de marele apostol al libertății popoarelor, Wilson. Vestiți poporului această bucurie mare. Ne-a venit însă la cunoștință, că în unele părți s-au dezlănțuit patimile. Cete de oameni veniți după câmpul de luptă primejduiesc siguranța personală și a averii pașnicilor cetățeni, mai adăugând prin aceasta la mizeriile războiului de cinci ani și războiul intern, care va să nimicească ce ne-a mai rămas în avere și viață din focul mistuitor al crâncenului război. Păstorul cel bun, sufletul și-l pune pentru turma sa, și dascălul român este credinciosul său tovarăș în această sfântă apostolie. Să se arate vrednici de misiunea lor în aceste zile de

¹⁷ Ibidem, p.36

¹⁸ orice om, om să fie, numai ungur să fie! – traducere C.M.

¹⁹ Dumitru Ogășanu, *Legitimitatea Marii Uniri, 1 Decembrie 1918*, Ed.Universitară din Oradea – 2002, p.43

Românii din Transilvania au depus jurământ, cu mâna pe cruce și evanghelie având următorul conținut: “Eu jor atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și spunere Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștient de dorințele ce le impun vremurile istorice de azi, JOR că în toate manifestările mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritoriu politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu”. Acest jurământ a fost depus de românii din Inău pe 15-28 noiembrie 1918.

grea încercare! Orice omisiunea de la datoria de a ilumina poporul asupra adevăratei stări a lucrurilor, poate avea ca urmare pierderi de vieți și averi, pentru cari noi suntem răspunzători în prima linie înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Drept aceea, mă adresez către onorata preoțime și învățătorime să-și facă datoria deplină. Preoțimea de pe amvon să vestească poporului evenimentul mare al zorilor păcii definitive și a datoriei cetățenești de a susține pacea și bunăvoința între oameni. După aceea, împreună cu învățătorimea să lumineze om de om asupra datoriei cetățenești de-a respecta ordinea publică. Pe lângă antisia comunală în fiecare comună se va institui câte un comitet popular și o gardă a siguranței publice; în comunele românești dirijează aceste întocmiri naționale ale vremurilor de astăzi excepționale, Consiliul Național Român din Oradea-Mare. Vă fac de datorie să sprijiniți acțiunea acestui Consiliu Național, care își va trimite bărbații săi de încredere și ofițerii de naționalitate română, să organizeze garda păcii publice, dintre oamenii aleși din comuna respectivă. Să intrați înșivă în aceste comitete locale, cari nu sunt comitete revoluționare, ci sfaturi de pacificare și îndrumare în albia ordinii publice.

Dreptul de liberă dispoziție a națiunilor nu înseamnă anarhie, înstăpânirea volnică a răzvrătiților peste viața și averea concetățenilor pașnici, ci dreptul de a trăi liber viața națională, între marginile legii, respectând acest drept și celorlalți concetățeni. Liniștiți poporul, că se vor lua demersuri pentru lecuirea tuturor rănilor pricinuite de război, anume că se vor rezolva doleanțele agrare și se vor șterge lacrimile văduvelor și a orfanilor. Să se ușureze aceste stăruințe a oamenilor de bine prin încrederea împrumutată și păzirea ordinii publice. Toată stăpânirea este de la Dumnezeu dată; rămâneți între marginile legii, răscumpărând vremea, că zilele grele sunt numărâte”, Oradea-Mare, la 23 oct. (5 noiembrie) 1918²⁰.

Cooperarea cu Consiliul Național Maghiar încetează în împrejurarea în care dr. Rigo, ca președinte al Consiliului Maghiar local, fusese chemat, în 7 noiembrie 1918, la Budapesta. El considera pe români „un surogat dependent de Budapesta”. La Budapesta s-a hotărât formarea unei armate de **voluntari cu soldați unguri**, plătiți cu 30 de coroane/zi și 40 pentru ofițeri. În atare împrejurări ședințele comune se suspendă. Aurel Lazăr se duce la Arad pentru stabilirea definitivă a atitudinii românilor. Concomitent s-a difuzat comunicatul oficial a lui Wilson²¹ prin care se recunoștea dreptul națiunii române la autodeterminare. Guvernul Karolyi a fost somat să predea administrația locală consiliilor, iar generalul Boeriu – comandant al Legiunii române, cu regimentele românești din Viena s-a întors acasă. La Viena, Iuliu Maniu jucase rolul de ministru de externe în tratative cu austriei, germanii și cehii. La Budapesta orădeanul Vasile Erdeli a fost numit reprezentantul diplomatic al românilor. Sibiul a fost decretat sediul Comandamentului Trupelor din Transilvania – condus de generalul Traian Moșoiu. În asemenea împrejurări apar excesele de orgoliu rănit al ungarilor ce nu ezită să treacă la atrocități pe tot cuprinsul comitatului Bihor, și nu numai²².

Consiliul și ofițerii Gărzii Naționale române s-au întrunit pe 12 noiembrie 1918 în casa dr. Aurel Lazăr unde au depus jurământ pe drapelul românesc, ridicat falnic în fața vicecomitetului ungar, care privea din casa de peste drum, marea solemnitate²³. Încep astfel frecuşurile și răzbunările ungarilor. Pentru a slăbi forța Gărzii Naționale române, ungurii, refuzau să le dea arme sub pretextul că nu sunt suficiente. Mai mult, Budapesta, a ordonat mobilizarea generală. Jaszi ca reprezentat al guvernului ungar s-a întâlnit, la Arad, cu Iuliu Maniu. Teza lui Oskar Jaszi viza „dreptul de libertate și dispoziție a românilor în cele 26 de comitate românești după sistemul cantonal în cadrul statului ungar suveran”²⁴. Români cereau însă „recunoașterea suveranității poporului român din Ardeal, de a se constitui în stat

²⁰ Fragment din lucrarea semnată de Constantin Moșincat, *Biserica al doilea brâu de fortificație*, în curs de apariție la Editura Tipo MC, Oradea, 2018

²¹ Woodrow Thomas Wilson (1856-1924), om de stat american, președinte al S.U.A. (1912-1916; 1916-1920), a militat pentru participarea țării sale la primul război mondial. La 8 ianuarie 1918 a prezentat condițiile de pace sub forma unui mesaj adresat Congresului, în care erau incluse „cele 14 puncte”. Acestea acopereau, practic, aproape întreaga problemă a Conferinței de la Paris. Se viza deschis și problema asuprii popoarelor din Imperiul Austro-Ungar, Imperiul Otoman și Rusia, și dreptul acestora de a-și hotărî singure soarta.

²² Pentru detalii vezi pe larg dr. Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919) Documente*, fundația Culturală „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1993.

²³ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite, op.cit.*, p.59

²⁴ *Ibidem*, p.63

național independent”²⁵ pe teritoriul comitatelor românești. Oskar Jaszi nefiind de acord întreabă: *de ce nu vă uniți cu România?* Răspunsul la întrebare avea să fie dat la Alba Iulia, pe 1 Decembrie 1918.

Episcopii români, la Consiliul Național Român de la Arad, au exprimat deplinul acord pentru unire, în numele poporului pe care-l reprezentau. Războiul mondial a scos la iveală principiul social atât de creștinesc, că fiecare popor are pe viitor dreptul a dispune liber asupra sorții sale. De aceea episcopii bisericii ortodoxe-române și greco catolice române - aveau a exprima firma convingere, că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești erau, pretind ca un categoric imperativ - înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul românesc. Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei, susțineau aceștia. Drept aceea au declarat: *”că recunoaștem marele consiliu național român de reprezentant și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați - ca fii credincioși ai națiunii noastre - a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”*²⁶. Declarație dată în ziua Sfinților arhangheli Mihail și Gavril, 1918, semnată de dr. Demetriu Radu, episcop gr.- cat. de Oradea-mare, Ioan I. Papp, episcop ort.- român al eparhiei Aradului, totodată și loțiitor de mitropolit, dr. E. Miron Cristea, episcop ortodox român al eparhiei Caransebeșului, dr. Valeriu Traian Frențiu, episcopul Lugojului și Caransebeșului, dr. Iuliu Hosszu, episcop român gr.- cat. al Gherlei.

La sosirea în Beiuș a unei grupări de 200 de soldați, în prezența cpt. Szabo, comandantul Gărzii Naționale Maghiare, au dezarmat Garda românească, sub pretext că oricum nu își făceau serviciul, deși în înțelegere cu ungurii din garda Beiușului, în noaptea sosirii lor, 29/30 ianuarie 1919, românii să nu facă pază, pentru a evita orice incident. De la gardiștii români au ridicat 2 mitraliere și arme pe care le-au dat celor 70 de țărăieni, care formau garda ungurească din acea localitate, în mod voluntar. Faptul acesta a produs un viu resentiment în oraș, și a răsturnat buna înțelegere de până atunci. Dezarmarea gărzii românești nu a adus nimic bun cauzei comune. În urma acestor evenimente avocatul dr. Ioan Ciordaș, informa Consiliul Național din Bihor despre situația creată și cerea retragere trupei sosite pentru asigurarea liniei de demarcație și repunerea în drepturi a gărzii românești, altminteri urmările nu puteau cădea în sarcina localnicilor români.

Nesupunându-se hotărârii căpitanului Szabo, și-a exprimat „adâncul regret și cel mai dureros amar ce se stârnește în sufletele cetățenilor români, văzând violarea atât de nemiloasă a dreptului lor de liberă dispunere”²⁷. Neînțelegerile privind ridicarea armelor, promitea comandantul nou sosit, le v-a soluționa prin restituire numai când va avea ordin. Ordin de la cine? Fiecare mic comandant acționa pe cont propriu. Ordinele centrale nu mai produceau efecte. CNR din Beiuș nu a fost înștiințat despre venirea trupei, iar aceasta motiva că „interesele militare determină măsura intervenției”²⁸. Ordinea nu putea fi ținută de trupa sosită în Beiuș, fapt pentru care, în 31 ianuarie 1919, comandantul gărzii din Beiuș solicita ajutor și sprijin de colaborare CNR „deoarece (noii sosiți) nu cunosc obiceiurile locului și mai cu seamă nu știu românește”²⁹. Într-o asemenea împrejurare se hotărăște formarea unei *gărzii civile* care să se schimbe, din 4 în 4 ore, de la 8 seara la 8 dimineața. Cât privea pe țărăieni aceștia au fost demiși, cele 70 de arme urmau a fi ridicate pe 1 februarie. Dar, după cum vom vedea acest lucru nu s-a mai produs iar ei vor folosi armele în 18 Aprilie 1919 în lupta cot la cot cu trupele de honvezi. Dr. Ioan Ciordaș semnalează ca obiceiurile locului să fie ținute și pe mai departe, precum și aceea de îndepărtare a bețivilor de la crâșmă, de reținere, până a doua zi, a cetățenilor din alte localități. Mai ridică și faptul că „țărăienii au atentat la domnia sa”, cerându-i mitraliera. S-au depărtat când au aflat că de fapt acea armă era în posesia căpitanului trupei de soldați, nimeni altul decât Verböczy Kalman³⁰. Acesta era cunoscut ca cel mai activ colector de soldați secui și gardiști maghiari ce acționa pe cont propriu. Pentru a-l provoca au revenit în curtea lui Ciordaș, de unde au furat o căldare, pusă în căruța unui țărăian. Ciordaș și-a

²⁵ *Ibidem*, p.62

²⁶ *Școala și biserica*, Anul XLII. Arad, nr. 47, 1 decembrie 1918, p.1. În acest fel se situau din nou în fruntea luptei pentru realizarea idealurilor naționale, abandonând poziția oportunistă manifestată față de guvernul lui Tisza Ștefan, din 1916, căruia i-au depus jurământ de fidelitate. Pentru clarificare vezi col. r. dr. Constantin Moșincat, *Marșul spre marea unire. Războiul românilor ardeleni pentru neatârnat. Campania 1916 a Diviziei 11 Infanterie*, Editura Tipo MC, Oradea, 2018, p.101-120; 239-288.

²⁷ Viorel Faur, *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1918-aprilie 1919). Documente*, Editura Universității din Oradea, 2013, doc. 44, p. 111

²⁸ *Ibidem*

²⁹ *Ibidem*, p.112

³⁰ Gavril Hădăreanu, *Torțe arzânde în Țara Beiușului*, Ed. Buna vestire, Beiuș, 1995, p.583

recuperat căldarea iar însoțitorii săi dr. C. Popoviciu și dr. G Cosma au repus poarta, smulsă de aceeași tărcăieni, la locul ei. Făptașii au fost identificați în crâșma fraților Ciavici, în persoana lui Szatmari Istvan, „care nu înceta să-l insulte pe român”³¹. Pe măsură ce Ciordaș încerca să-l îmblânzească pe om, și-l trata fin, cu atât era mai bruscat și înjurat și amenința că „pe un astfel de trădător de patrie îl va extermina și ori cât îl va costa nu-l va scăpa viu”. Văzând că pe furie ieșeau din clădire și puneau ceva la cale, blocând prăvălia, prin intermediul lui Gheorghe Pop și cu sprijinul comerciantului vecin s-a chemat o patrulă în ajutor. Îl provocau mereu pe Ciordaș să iasă afară, și-l amenințară că-l așteaptă *oricât va fi nevoie*. În acel timp se încurajau cu vin, devenind tot mai agresivi. Șiconcluzia finală era fermă că n-are a vorbi nimic cu Ciordaș ci numai a isprăvi. Nici intervențiile unguirilor dr. Szarka Sandor și a lui Zih Karoly, nu i-au îmblânzit pe tărcăieni.

Acest atentat a fost motivat de dr. Ciordaș drept rezultat al intensei propagande duse prin presa maghiară iar sosirea trupei ca o acțiune de anulare a marelui plebiscit de la Alba Iulia, și o încercare de întoarcere a hotărârilor luate de români. Datorită gravității faptelor de amenințare cu moartea făptuitorii tărcăieni ar fi trebuit aspru pedepsiți, prin deferire în justiție. Dar Szatmari Sandor însă ia eliberat în cursul nopții, fără a fi pățit ceva. Temându-se pentru viața sa Ciordaș a cerut protecție și arme pentru 2 gardieni români, care să-l apere noaptea. Oferta ca trupa ungurească să-l apere a fost respinsă din lipsa de încredere.

Într-o altă parte a văii plângerii, cum s-a transformat Crișul Negru, preotul ortodox din Șuncuiș relatează împrejurarea, petrecută în luna decembrie 1918, când 4 secui au intrat în casa parohială și au cerut mâncare. După cină au cerut și cazare, drept care au sprijinit armele de perete și au pus la vedere grenadele. Peste câteva zile au revenit, de data aceasta 7 și au cerut și „*căpătat jumere de mâncare*” iar la plecare au „înfipt în baionete prescurile” primite. Cunoscând sărăcia din sat nu i-am lăsat să caute prin gospodării. Le-am cumpărat o oaie 130 coroane, 1vică de croamplă (cartofi) și s-au dus.”³². În ianuarie 1919 în sat au venit 7 secui să caute arme. Preotul s-a refugiat în pădure, iar după plecarea trupei când a venit în sat a aflat de la Laza Teodor și soția lui Danc Gavril că erau căutați: Ioan Boțoc, Gavril Danc, Gavril Șvab, Teodor Groze, Gavril Coboc și Dimitrie Petruș, adică membrii Consiliului Național Român, pentru a-i împușca. De groază s-au refugiat lăsând tot avutul pradă. A „luat bota pribegiei, cu familie cu tot și a mers în lumea mare a plângerilor”³³.

Comandantul Gărzii Naționale din Bihor, cpt. D. Muntean în raportul despre ordinea publică din Oradea și Bihor sublinia că atât intelectualii cât și țăranii „își tânguiesc viața în continuă groază, teamă și spaimă”³⁴. Jafurile, bătăile, injurii, maltratările, umilirea și batjocura erau la ordinea zilei. Omorurile îngrozea poporul. Urmărirea membrilor români participanți la Alba Iulia, scotocirea după arme, limba română vorbită și văzul tricolorului orbea unguirimea înrolată voluntar, sau reactivată în trupele secuiești. Acestea erau temeri justificate fapt pentru care refugiul reprezenta o soluție salvatoare.

Cu ocazia dezarmării gărzilor române stegarul Iaon Mangra, din Holod, a fost fără vină deținut și maltratată, diagnosticat medical cu „visum repertum”, sau la Marghita unde plt. Maj. Vasile Chiș a fost bătut, brutal și despuiat de toate hainele. Siguranța în Oradea și Bihor era asigurată „de bande înarmate”, căci numai așa se explică cum femeia Maria Bara din Haieu, împreună cu un copil de 8 ani a fost bătută pentru că „vorbea românește”, fără să le fi spus un cuvânt. Trupele maghiare din Bihor, în special cele din cercurile Vașcău, Beiuș, Ceica, Oradea, Marghita, și Aleșd, terorizau și jefuiau populația în mod insuportabil, iar abuzurile nu puteau fi stopate în lipsa gărzilor române. Pe 3 ianuarie 1919 în satul Bulz s-a prezentat Slt. Nicolae Hamza pentru a forma jandarmeria. A doua zi amenințați din partea secuilor împreună cu preotul ortodox Petru Lascu au trebuit să se refugieze. Pe 16 ianuarie soția preotului, Rozalia Niga Lascu, s-a întors în sat unde a găsit: „vreo 80 de secui în locuință, băncile din școală scoase”. Au intrat în biserică, după ce judele a provocat poporul cu insulta „tulai, măi oameni, doamna preoteasă bagă cătanele în biserică”. În turn au așezat o mitralieră și întrebau „hol van a olah popa”, și râdeau spunând că au împușcat un prunc de popă deși nu era vinovat și l-au îngropat sub fereastra părinților lui. La Sebiș se grozăveau că au omorât toți gardiștii, și i-au spintecat cu baioneta. Aceste barbarii creau o stare sufletească înfricoșătoare și daune materiale teribile.

³¹ Viorel Faur, *Generația Marii Uniri, op.cit.*, p.113

³² *Ibidem*, p.117

³³ *Ibidem*, p.118

³⁴ *Ibidem*, p. 121

Păstorii cei cu mintea luminată, cu inima curată, care se trudeau pentru călăuzirea poporului erau prigonii. Vânați erau în primul rând preoții, învățătorii și aceia care fusese delegați la Alba Iulia. Simbolurile românilor – steagul tricolor – era pentru unguri de nesuportat, nici cocarde la chipie, nici în brâu sau ie. Adevărul și dreptatea vor trebui să iasă învingătoare, scria Zaharia Moga în *Tribuna Bihorului* nr. 5, din 1919. La numeroasele petiții făcute de către români și organele alese, oficialii unguri răspundeau astfel: „anchetarea atrocităților sunt minciuni”, semnat dr. Katz, și acuzau că funcționarii de cale ferată de pe ruta Oradea - Cluj sunt „răniți și sărați”, potrivit unei telegrame invocate, dar neprobate. Cercetându-se evenimentele cică s-ar fi constatat că la Bratca unui funcționar (trupele române de ocupație, care nici nu sosise încă în zonă la acea dată) i-au sărat și cusut rana, pentru a trimite conferinței de la Paris un caz. Cazul născocit nu a putut fi probat, după cum relatează prof. dr. Vasile Kirvai, pe 4 februarie 1919. Responsabili de atrocitățile comise, în accepțiunea oficială era doar garda roșie „Erdelyert”, gardă care s-a răsfiat la începutul anului 1919, în toată Oradea și împrejurimi.

Pe 6 februarie 1919, soldații secuiei au intrat în Făncica unde îl căutau pe Vasile Kiss, comandantul gărzii române de acolo. Dar fiind avertizat din vreme a încercat să fugă. Desfășurați în linie de trăgători cei 70 de soldați l-au prins, după ce au tras asupra lui fără să-l atingă, și „*m-au bătut câți încăpeau pe mine, cu patul puștilor, așa cumplit că unuia dintre făptuitori i s-a rupt pușca în munca grea*”, raporta acesta, apoi tot bătându-l l-au dus la Marghita unde l-au dezbrăcat de haina militară, apoi fiecare l-a lovit cât și cu ce a vrut. Unul a vrut să-i scoată ochii dar a fost scăpat de altul sub acuzarea că a primit destul. Dus la Debrețin la comandamentul secuierilor, a întâlnit un locotenent român care fusese atât de tare bătut că părea mai mult mort ca viu. „*Maid igy fog torteni vele dis budos olah*”³⁵. Nefiind audiat acolo a fost dus la procuratura din Puspokladay și la Oradea, iar după 5 zile eliberat sub eticheta de „trădător de patrie”. Între ei vorbeau că-i vor „beli de viu” pe dr. Pop Coriolan, iar pe dr. Aurel Lazăr îl vor „săra de viu” și că îi urmăreau și pe cpt. Muntian și slt. Ioan Szasz, ca să-i atace, după cum declarase sergentul major, pe 6 februarie 1919 către Consiliul Național Român din Oradea. Pentru a evita insultele de care aveau parte cetățenii români, din partea soldaților maghiari, Consiliul Național Român a hotărât, pe 2 februarie 1919, reînființarea în gări a inspecției, cu scopul de a lua proces-verbal despre cazurile petrecute.

Ceea ce spera contele Tisza Istvan - atragerea românilor de partea ungarilor - pentru a face *Ungaria Mare și puternică* s-a năruit încă de pe 12 octombrie 1918 când, la Oradea fruntașii români au semnat celebra declarație de autodeterminare, act care a însemnat începutul drumului spre Alba Iulia. Cu un iresponsabil simț politic, desprinsă din imperiul austriac, Ungaria voia să fie o putere doar pentru sine, chiar dacă, astfel, conglomeratul popoarelor se transfera și mai evident între granițele sale. Transilvania lipită în 1867, pe nedrept, de și în dualismul Austro-Ungar, avea din 12 Octombrie 1918 un apărător puternic: Consiliul Național Român.

Ca primă măsură, Consiliul Național Român din Oradea și Bihor a trimis o delegație comisarului statarial (prefect) Katz Bela pentru a-i cere cu fermitate să pună capăt sălbăticiilor cu care erau maltratați, jefuiți și chiar uciși românii din Bihor. Delegația formată din patru persoane - după cum ne mărturisește șeful delegației Roman Ciorogariu - printre care canonicul Iacob Radu, Nicolae Zigre, lasă un amplu rechizitoriu în care comisarului i se aduceau la cunoștință: faptul că partea maghiară din comisia mixtă de semnalare a atrocităților trăgăna și zădărnicea administrarea dovezilor și constatările sub diferite pretexte; siguranța persoanei și a averii erau în mare primejdie; cruzimile erau săvârșite de soldații unguri înarmați. Față de situația de fapt reprezentantul în teritoriu al guvernului era direct responsabilizat: „*Iai asupra D-tale răspunderea pentru această anarhie?*”³⁶ Delegația, desigur, nici nu aștepta, nici nu a primit răspuns pe loc, fapt pentru care a înaintat un memoriu, în 41 de puncte cu atrocitățile comise asupra românilor, Conferinței de pace de la Paris.

Evident, pentru a scăpa de răspundere, comisarul Katz își apăra subalternii dând vina pe „*vad szeklyek - sălbaticii de secuie*”, încercând în acest fel să tragă de timp până să aducă la cunoștința „*guvernului stăpân și responsabil*” și trupelor Diviziei 20 de Secui, comandate de colonelul Kratochwil pentru a stopa cu energie acele cazuri. Comisarul promitea că personal se va convinge la fața locului de cele reclamate de partea română. În replică vicarul Roman Ciorogariu susținea că starea de lucruri era dovedită de 42 de cazuri ce sunt doar „o infimă parte a cruzimilor și faptelor”.

³⁵ Așa vei păți și tu român împuțit.

³⁶ Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite, op.cit.*, p.214-215

Înjuriile, batjocura la adresa românilor și a simbolurilor lor - steagul - era ceva obișnuit atunci când unui secu sau unui ungar bolșevic le ațineau calea. Așa de pildă steagul românesc tricolor - acceptat oficial a fi arborat pe primării, biserici, etc - a fost tăiat și franjurat la Borod³⁷. La Tășnad - preotul, în plină zi - a fost palmuit în fața enoriașilor săi. Într-o zi de târg, la Beiuș 12 români au fost omorâți. La Țețchea - după cum declara Ruxandra Gui - care întoarsă de la Oradea constată că fiul cel mic, Gașpar, zăcea sub genunchii unui soldat care tocmai împlanta baioneta în el. Disperată femeia l-a rugat pe soldat să-i cruțe copilul, dar acesta supărat a apucat-o de mână și a înjunghiat-o și pe ea pe la spate. Ceva mai devreme bărbatul femeii a fost ucis în bătaie.

Terorizați, o bună parte a populației a stat ascunsă cum au știut, prin păduri pînă primăvara. Zeci de preoți și învățători și-au părăsit satele, căutând un adăpost sigur prin păduri și pe la neamuri la Oradea, cei mai mulți au rămas pe loc și au îndurat, așteptând cu speranță venirea armatei române. Un preot, în disperare, urmărit de unguri s-a ascuns la Budapesta³⁸. În tren, în vagoanele în care se găseau mai mulți români, soldații înarmați întrebau: „*Nincs itt egy olah pap, hogy igyunk belőle méleg vért.* Nu este pe aici un popă român să bem un pic de sânge cald din el?”³⁹. Pentru Bihor, după cum se putea citi din sentințele Tribunalului: „nu există nici Wilson, nici Conferința de pace, nimic din drepturile câștigate ale popoarelor de a se cărmui pe sine. Sub sulițele secuilor aici tot solgăbirăul e Dumnezeu pe pământ”⁴⁰! Stăpâniți de o asemenea conduită ungarilor au alcătuit **liste negre** cu românii ce urmau a fi uciși dacă armata română ar mai fi întârziat intrarea în Bihor. Așa au căzut în martiraj: doar la Beiuș 70 de valahi printre care și avocații Ioan Cordaș și Nicolae Bolcaș. Singurii bihoreni care le-au mai puteau face față soldaților bolșevizați și secuilor erau cei din gărzile naționale românești, drept pentru care din februarie-martie 1919 au fost dezarmați⁴¹.

Documentele de arhivă nu încriminează faptele ungarilor, în general, ci pe acele care le-au săvârșit și pe aceia care le-au tăinuit sau justificat. Din acest motiv le inventariem doar și facem studiu pe caz. Dovezile au fost produse de martorii participanți direct la evenimentele din perioada noiembrie 1918-aprilie 1919. Se știe astfel că vinovatul principal pentru omorurile comise prin părțile Beiușului și Vașcăului a fost comandantul secuilor Verbőczy și subalternii săi: sublocotenent Karacsony, Erno Molnar, s.a. Unele rapoarte aminteau de faptul că aproape n-a fost sat în care românii să nu fi fost agresați⁴².

Nr. crt.	Localitatea	Data	Nume prenume	Suferința	responsabil	Ob s.
1	2	3	4	5	6	7
1	Câmpanii de Sus	? diferite	16 persoane	uciși	Slt. Dt. Karacsony	
2	Bălnaca	Noi 1918	Gh. Groza Mitru Ungur	Uciși, și-au săpat singuri groapa	Lt. Molnar Ernő	
3	Beiuș	3-4 04 1919	Ciordaș, Bolcaș cu 12 români	Maltratași, scingiuți, ochi scoși, capete zdrobite	?	
4	Beliu	4.04 1919	Mateoc Teodor	împușcat	Mezei Silard	
5	Beznea	?	Brânduș Miha i	ucis	?	
6	Birtin	19.01 1919	Dumitru Bolojan	împușcat	?Un soldat	
7	Bojei	8 02 1919	Vasile Filip	Zdrobit cu patul puștii	Bande secuiești	
8	Bratca	?	David Țepele și	Le-au tăiat	idem	

³⁷ Constantin Moșincat, *Povestea steagului*, Editura Tipo MC, Oradea, 2018, în curs de apariție.

³⁸ Întreaga poveste a suferințelor românilor ardeleni și a jertfei bihorenilor pentru România Mare va apare în volum la aniversarea Centenarului unirii Bihorului, în 1919, sub semnătura: Constantin Moșincat, *Primăvara întregirii- 1919*.

³⁹ Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului (1918-1919)*, Editura Galant, Oradea, 1994, p.39

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ Viorel Faur, *Viața politică a românilor bihoreni 1918-1919*, Flaminia Faur, *Mărturii despre evenimentele din Bihor (noiembrie 1918-aprilie 1919)*

⁴² Stelian Vasilescu, *Calvarul Bihorului, op.cit.*

			Dumitru Țepele	urechile și nasul		
9	Câmp	5.04 1919	Vasile Radac a lui Ionuț	Împușcat	unguri	
1	Câmpanii de Jos	11.04 1919	Tănase Pele-Puiu și Tănase Pele	Batjocuriți și împușcați la margine de hotar	unguri	
1	Câmpanii de Sus	11.04 1918	Ioan Pele a Neamțului, Anastasia Pele și Ilie Cizmaș a Lii Noșului	Schingiuiți, torturați, împușcați	Bande ungurești	
1	Ceica	?	Sever Alex. Pele	Bătut crunt, a decedat	secuii	
1	Ciutelec	?	Teodor Magdaciuc și Ioan Sorca	împușcat	Perge Emeric	
1	Cristiorul de Jos	?	Filimon Dolog a Crețului și Mihai Dolog	Bătuți, închiși	?	
1	Criștiorul de Sus	Vinerea Floriilor 1919	Elena Tomșa a Ionuțului-Hundroaie	împușcată	secui	
1	Dijir	1/14.02 1919	Mihaiu Dănilă	Bătut crunt		
1	Finiș	17.04 1919	Gh. Palcuț	împușcat	Secui bolșevici	
1	Haieu	?	Maria Bara	împușcată	4 soldați unguri	
1	Hotar	10.11 1918	Moise Greaca lui Dinuț	împușcat	?	
2	Lugașul de Jos	18.04 1919	Teodor Ilea și fii Ilea Gavril, Dumitru, Florian, Bica Florian	Loviți, chinuiți, împușcați	Garda ungurească	
2	Mădăras	?	Iosif Silaghi Oargă	împușcat	?	
2	Nimăiești	?	Constantin Cucu	executat	Jandarmeria ungurească	
2	Olcea	11.11 1918	2 morți și mai mulți răniți	împușcat	Lt. Holasz și lt. Gorombey	
2	Pântășești	?	Iovan Ana	împușcată	Soldați secui	
2	Pocei	3.03 1919	Mihaiu Feruț	Bătut cu patul puștii	Soldați unguri	
2	Poiana	?	Micula Pătruț a popii zis Hopa	Mutilat, împușcat	bolșevici	
2	Poieni	?	Gh. Tămaș	Îngropat până la gât, împușcat în fața părinților	?	
2	Satu Barbă	18.04 1919	Farcaș Ioan, Cheregi Ioan	Schingiuire, spintecare	?	
2	Săliște de Vașcău	?	Toma Petrișor a Hucului și Gh. Tuhan a Dighii	împușcați	?	
3	Sânlaț	15.11 1918	Florian	Schingiuit,	Garda	

			Popovici	împuşcat	ungurească	
3	Sebiş	?	Popa Ioan a lui Osel	împuşcat		
3	Sighiştel	?	Sofron Baicu, Teodor Pele, Macsin Zoica și Sandre Zoica	împuşcați	Garda ungurească și secuii	
3	Șiad	?	Un mort, mai mulți răniți	împuşcat	?	
3	Tărcaia	19.04 1919	Un căpitan român	Împuşcat	În lupte	
3	Țețchea	13.04 1919	Teodor Corb	Lovit cu patul puștii, împuşcat	secuii	
3	Țigănești	?	Femeia lui Ioan Hogeia	împuşcată	?	
3	Vaşcău	?	Nicolae Bogdan	împuşcat	Lt. Rankoczy	

Și pentru ca demersul nostru să fie unul concret vom releva cazul preotului Coriolan Moisa, din Aștileu. În raportul său, din 16 Martie 1919, către Preacuviosul vicar episcopal Roman R. Ciorogariu, arată motivele absenței sale de la datorie din ultima vreme, tocmai datorită angajării sale active în mișcarea națională, din toamna anului 1918. În acel context fiind învinuit, de către învățătorul și vichenotarul, că se făcea responsabil de organizarea Gărzii Naționale și în acest fel le periclita viața lor. După un asemenea denunț, în sat, au sosit vreo 400 de soldați cu mitraliere și tunuri, cu scopul de a dezarma garda românească și a restabili ordinea. Cum au găsit de cuviință a face ordine vom vedea.

Preotul Coriolan Moisa relatează: „mie mi s-a prezentat un ofițer care mi-a adus la cunoștință toate păcatele săvârșite contra ungarilor și a Republicii lor și m-a citat pe mine înaintea Curții cu Jurați, deoarece băiatul meu ar fi furat din cancelaria națională actul nr.96, care conținea secrete de ale armatei lor. Eu m-aș fi folosit de acel act în favoarea Armatei Române, așadară am comis trădare de patrie și va trebui să mă justific. Peste noapte am fost cercetat de 4 soldați, care, după ce m-au bătut cu pumnii peste cap, m-au silit să le dau *banii, pe care i-aș fi căpătat când am fost la Alba-Iulia*. Soția mea le-a dat cele 7.000 coroane ce le promisem ca ajutor de stat pentru veșminte. Amenințându-mă și la fel pe băiatul meu și pe mine: *majd holnap vegzünk veletek* (mâne vom sfârși cu voi) apoi s-au dus spunând că *majd ugy csinalunk veletek is mint a telegdi expresel csynaltunk*”.

După plecarea cătanelor preotul Coriolan Moisa avea să afle planul pus la cale de cătanele de afară, anume că se vor întoarce a doua zi, pe la orele 9 dimineața pentru a-l duce pe el și pe băiat la Cartierul General, dar că pe drum vor fi împuşcați, sau îi vor arunca din automobil. Mandatarul ordinului a fost un ofițer, care a fost și la Tileagd la părintele protoprezbienilor, a cărui nume nu-l știa. Deoarece n-a putut fugi așa de dimineață s-a făcut că-i nebun, și astfel când a venit patrula de 16 soldați a fost chemat doctorul, aflat din întâmplare la un bolnav din sat, care le-a spus: „*Hagynak beket a papnak most az bizony meg bolondult* (lăsați-l în pace pe popă că a înnebunit cu adevărat)”⁴³. Mânioși, armata după ce a bătut pe mai mulți oameni și după ce pe unul l-au ușurat de mai mulți bani ce-i avea (6-7 mii de coroane) s-au dus la Aleșd.

Și pentru ca regia de *om nebun* să prindă veste și credibilitate preotul Coriolan Moisa a stat închis în casă, fără a primi pe cineva, afară de câțiva apropiați. Cel mai apropiat a fost confratele Petru Papp, care s-a justificat în fața soldaților „că este devotat și are sentimente maghiare” și că el și garda și consiliul din satul lui eu le-am înființat. Evident, era adevărat, numai că în prima fază am fost intrigat că arunca-se toată răspunderea asupra mea, dar în acest fel a câștigat bunăvoința secuilor.

După cele relatate preotul Coriolan Moisa cerea îndrumarea Consistoriului „să se tămăduiască ori să mai joace rolul de nebun?, căci s-ar fi refugiat la Lipova”⁴⁴, dar îi era frică. Îi era în pericol securitatea sa și a familiei. De la Consistoriu a fost înștiințat să se prezinte pentru a ridica ajutorul de stat, dar, din motivele de mai sus, nu se putea deplasa în siguranță. Câte asemenea cazuri au rămas oare neconsemnate?

⁴³ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Consistoriul ortodox român Oradea, act 191, 1919 (III-18-1919)*, p. 1-2, manuscris, original

⁴⁴ *Ibidem*

Evenimentele care s-au succedat au fost consemnate în documentele epocii și interpretate în mod diferit de istoriografia românească și străină. Studiul nostru se bazează pe informațiile de arhivă pe care le punem în contrapagină cu părerile unor autori care susțineau câteva lucruri asupra cărora voim a face lumină. Această lumină răzbate din lectura atentă a documentelor elaborate de ofițerii de stat major⁴⁵ și biroul de operații⁴⁶ al Comandamentului Trupelor din Transilvania în *Jurnalul de operații*, pe baza cărora au fost făcute și lucrările de memorialistică întocmite de generalul Traian Moșoiu⁴⁷ și Gheorghe Mărdărescu⁴⁸. *Jurnalul* reprezintă un document juridic de mare importanță care ne clarifică și spulberă mituri tradiționale potrivit cărora: exista o unanimitate a dorinței de unire cu România a întregii populații ardeleni; mitul prieteniei dintre români și sârbi care s-ar fi manifestat și pe durata evenimentelor la care ne referim, sau că ofensiva armatei române fusese o reacție de răspuns la ofensiva bolșevică ungară, din 16 aprilie 1919.

Fiind o sinteză a celor mai semnificative momente trăite pe front, „jurnalul” furnizează cercetătorului suficiente informații care, mai târziu, pot fi argumente puternice pentru cei care le-au trăit și mărturii în favoarea comportamentului corect al armatei române față de populația civilă, de etnie maghiară, atât din Transilvania, cât și din Ungaria ocupată. Cazurile izolate de represiune, consemnate în mod obiectiv și în „jurnal”, au fost consecința nerespectării regulilor de război – comunicate prin 19 Ordonanțe de către Comandamentul român. Pe lângă misiunea de organizare și susținere a efortului militar de război, Comandamentul Trupelor din Transilvania i-a revenit și dificila misiune de a reinstaura ordinea și legea în spatele frontului, într-o societate anarhizată de bolșevicii unguri. Pentru argumentare vom recurge la câteva exemple.

În fruntea Diviziei 7 Infanterie, generalul Traian Moșoiu intra prin trecătorile Carpaților în Ardeal și, la 7/20 noiembrie 1918, ocupa orașul Reghin, de unde a dat o „Proclamație către ardeleni”, în care arăta că nu venea „ca un cuceritor, căci voi v-ați cucerit deja Ardealul..., vin numai ca să cimentez ceea ce voi înșivă ați cucerit...Cu noi aduceam libertatea, iar dreptatea este scrisă pe steagurile noastre”⁴⁹

Pe 28 decembrie 1918, Consiliul Dirigent aducea la cunoștința Comandamentului Trupelor din Transilvania că „ungurii au pus sub tipar câteva milioane coroane, bancnote false, cu scopul de a le introduce în ascuns în Transilvania, pentru a susține propaganda contra unirii Ardealului”⁵⁰. Ministrul plenipotențiar Erdely, împuternicit pe lângă guvernul de la Budapesta, informa Consiliul Dirigent despre

⁴⁵ Șef de stat major al Comandamentului Trupelor din Transilvania a fost generalul Ștefan Panaitescu, sub conducerea căruia s-a întocmit *Jurnalul de operații*. Informațiile cuprinse în acest document sunt strict riguroase și se bazează pe rapoartele înaintate zilnic eșaloanelor superioare.

⁴⁶ Funcția de șef al biroului operații a fost asigurată până la 18. 03 1920 de către Lt.col. Ioan Tiron

⁴⁷ Generalul Traian Moșoiu (n.8 iulie 1868 – m.15 august 1932). La 1 iunie 1889, sublocotenent în armata austro-ungară; 1 aprilie 1893 sublocotenent în armata regală română. Înalt și corpulent, cu un aspect exterior și o înfățișare perfectă, văzut de Nicolae Iorga, „un ardelean cumplit la înfățișare și atitudine”, a comandat Batalionul 9 Vânători, fiind „un excelent instructor, conștiincios și inteligent”. Înaintat în toate gradele numai la alegere și excepțional. Colonel la 1 aprilie 1916, comandă Regimentul 2 Dorobanți Vâlcea și apoi Grupul Lotru. Comandă Diviziile 20 și 23 Infanterie și Brigada 26. Reorganizează în Moldova, Divizia 12. Decorat cu *Mihai Viteazul și Legiunea de Onoare*. Comandă Divizia 7, Comandamentul Trupelor din Transilvania, Grupul de Nord, Gruparea de Manevră în campania împotriva bolșevismului ungar. Guvernator al Ungariei ocupate, Comandant al Corpului Vânătorilor, Guvernator al Basarabiei, Ministru de Război, Ministru al comunicațiilor, Ministru al Lucrărilor Publice, Senator de drept. Autor al lucrărilor: *Spiritul ofensiv al infanteriei 1909, Instructorii recruților de infanterie 1910, Ocuparea Budapestei în legătura operațiunile militare din Ardeal 1918-1919*. Pe larg vezi *General Traian Moșoiu, Memorial de război (august-octombrie 1916)*, Editura Dacia 1987; *Cronică de Marș – 80 de ani de la înființarea Diviziei 11 Infanterie*, ediție pregătită și prefațată de locotenent colonel Constantin Moșincat, Ed. Cogito, Oradea, 1996; general de brigadă r. prof. univ. dr. Gheorghe Tudor Bihoreanu, lt. col. r. Constantin Moșincat, ing. ec. Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu - arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Ed. Tipo MC, Oradea 2004.

⁴⁸ General de Corp de Armată Gheorghe Mărdărescu (n.4 august 1866, Iași - m. 5 septembrie 1938, Neuheimbad, Germania). Studii: Școala militară de ofițeri 1888, Școala superioară de Război 1894. În războiul întregirii naționale a fost șef de stat major la Armatele 3 și 2. Ministru de război în perioada 1922-1926. A preluat comanda Comandamentului Trupelor din Transilvania după ce acesta fusese organizat în detaliu de Traian Moșoiu a folosit *Jurnalul* pentru lucrarea sa *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei (1918-1920)*

⁴⁹ Textul integral în Constantin Moșincat, *Starea de veghe*, Ed. Papyrus, Oradea, 1997.

⁵⁰ Dr. Dragoș, din Baia Mare, informa, la 22 decembrie 1918, despre acțiunile celor 800-900 muncitori de la minele de aur, care s-au răscolat și au atacat românii cu focuri de arme și grenade. Vreo 400 din ei nu doreau unirea cu România. Episcopul romano-catolic, grof Mailath, a format „liga pentru apărarea integrității Ungariei,” în care s-au înrolat intelectuali unguri. Pe toate căile, socialiștii bolșevici încercau infiltrarea în rândurile soldaților români pentru propagarea acestor idei. Adunarea socialiștilor ținută la Budapesta, la care au participat și câțiva români: dr. Gh. Alexici, Gh. Ionescu, Victor Munteanu, George Avramescu, Ivan Gh., etc. În principal, ei susțineau nevoia de formare a unei „Republici românești independente(...)” *Jurnalul...* op cit. 22 decembrie 1918.

„pregătirile sârbilor de un nou război”, lucru ce s-a întâmplat prin ocuparea Banatului. Pe linia de demarcație, ungurii și-au desfășurat trupe de infanterie, artilerie și cavalerie puternic mobilizate de idei bolșevice. La adăpostul acestor armate, jafurile, maltratarea populației și teroarea nu conteneau. Acțiunile erau și directe asupra trupelor române. Pe 1 ianuarie 1919 se consemnează atacul „trenului care se găsea în apropierea stației Țigani”. În urma atacului bandelor de secui s-au înregistrat 6 morți și 13 răniți și dispăruți, Vinovat de incidentul cauzator de moarte (domnul Apathy din Cluj), care a fost dovedit cu probe scrise, ca fiind autorul moral. Orașul Cluj a fost amendat cu 900.000 coroane, sumă ce s-a împărțit familiilor celor morți. Prin ordinul nr. 993, Marele Cartier General stabilea printre alte măsuri de represalii și obligația primăriei Cluj de a suporta „cheltuielile de înmormântare și facerea unui monument cu epitaf”.

La începutul anului 1919 informațiile se succedau cu repeziciune și erau contradictorii, pentru a menține starea de nesiguranță. Dinspre Maramureș veneau informații despre acțiunea trupelor ucrainene ce aveau ordin să ocupe valea Tisei. În părțile Aradului, propaganda bolșevică se întindea, în fiecare zi. Sub protecția francezilor, care se arătau îngăduitori cu unguri, s-a reînființat garda națională ungară, cu arme primite chiar de la francezi. La adăpostul manifestărilor turbulente în regiunile Debrețin, Salonta, Oradea, Miskolcz, Keskemet și Seged armata ungară, bolșevică, se organiza și își constituia depozitele de cereale și muniții⁵¹. În Nord, până la intrarea trupelor române în Sighetul Marmăției, 300 – 400 de bolșevici au devastat și au dat foc mai multor sate de români. Gărzile românești și ungurești au respins încercările ucrainenilor de a ocupa orașul. În sud-vest sârbii continuau arestările și prigonirile românilor. Deținuții erau duși la Belgrad. Români erau foarte triști căci sârbii făceau rechiziții fără a le plăti contravaloarea acestora. De la ocuparea Banatului, sârbii s-au transformat în bande care terorizau chiar și pe francezi. Ofițerii francezi erau sub influența ungueroaicelor și evreicelor, cu scopul de a face din Banat o „republică separată”⁵².

În centru, trupele se concentrau, în special, pe văile Crișului Repede, Barcău și Crasna. „Inamicul din regiunea Ciucea continuă a păstra atitudinea provocatoare față de trupele noastre”⁵³, trăgând sporadic focuri de artilerie. Ungurii executau lucrări de fortificații în acest sector. Cei retrași de pe linia de demarcație, cartiruiți în sate, se purtau cu barbarie. Cârciumarul, - evreu – din Remetea, după ce a fost jefuit, a fost omorât de honvezii Regimentului 4. Indisciplina a dus la incidente între ofițeri și trupă, al căror rezultat a fost sângeros. Pe 3 martie 1919, ziarul „Voros Uysag” s-a mutat la Oradea, centru al bolșevismului. La întrunirea comuniștilor din Oradea, aceștia cereau „ca pământurile să li se distribuie în rate”⁵⁴. Din această cauză, proprietarii unguri așteptau cu nerăbdare sosirea armatei române, spre a le salva și apăra averile. Români care treceau peste linia de demarcație declarau că printre „soldații unguri plutește o atmosferă de bolșevism. Ofițerii sunt degradați de către soldații care vin și pleacă din unități”⁵⁵. Pe 8 aprilie 1919, primarul din Crasna a dat ordin ca „toți românii să se prezinte la mobilizare, în caz contrar, fiecare al patrulă română va fi împușcat”⁵⁶. Dispoziția de mobilizare dată de Budapesta a fost sortită eșecului. Informațiile obținute de Marele Cartier General român conduceau spre ideea că armata ungară se va abține de la declanșarea ofensivei până ce mobilizarea și pregătirea trupei nu va fi încheiată.

Eliberarea fiecărei localități a însemnat o mare bucurie pentru populația română și armată. La Turda, de pildă, s-a oficiat un parastas de pomenire pentru Mihai Viteazul. Pe linia de demarcație, generalul Traian Moșoiu și-a organizat dispozitivul pe detașamente⁵⁷. Forțelor române, colonelul Kratochwil, le-a opus trupele sale, organizate în special pe osatura Diviziei 20 Secui⁵⁸, la care s-au

⁵¹ *Ibidem*, p.19

⁵² *Ibidem*, p. 109

⁵³ *Ibidem*, p.42

⁵⁴ *Ibidem*, p. 69

⁵⁵ *Ibidem*, p.107

⁵⁶ *Ibidem*, p.139

⁵⁷ Lungimea frontului era de peste 450 km. Pe acest front Detașamentele au fost dispuse astfel: *Detașamentul Olteanu* cu centru la Sighetul Marmăției; *Divizia 7 Infanterie* sub comanda generalului Neculcea, la Dej; *Divizia 6*, general Holban, la Cluj; *Divizia 1 Vânători* la Sighișoara; *Divizia 2 Vânători* la Sibiu; și *Divizia 2 Cavalerie*, general Constantinide, la Baia Mare. Acestor mari unități li s-au adăugat diviziile ardelenene, formate din voluntari, puse sub comanda – diviziei 16 general Hansu, și diviziei 18 general Pop. Pentru alte detalii vezi: Alexandru Dragomirescu, Cantemir Moșoiu, *Generalul Traian Moșoiu, ostașul și politicianul în slujba țării*, Ed. Printeuro, Ploiești, 2000, cap. „Ocuparea militară a Transilvaniei”, p. f.n.; *Armata Română și Marea Unire*, Ed. Daco Press, Cluj-Napoca, 1993, p.219

⁵⁸ Magyar Hadugy Ministerium (Arhivele Ungare a Ministerului Apărării, în continuare H.M.), 1919/1915-1921, 5/a și 5/b. Szent Keressthegyi Kratochwil Karoly, Erdelyt Vissa, 7 mai 1939: "Cuvântare la a 20-a aniversare". „Magyaarországban

adăugat elemente rebele maghiare, recrutate din rândul populației civile, precum și gărzile naționale maghiare, care întrețineau o atmosferă de teroare, stimulată și de tonul agresiv al ziarelor ungurești. Din informațiile culese de Comandamentul Trupelor din Transilvania rezulta, în prima linie, un efectiv de aproximativ 18 – 20.000 oameni, 60 – 70 tunuri și 5 trenuri blindate, iar în linia a II-a 40 – 50.000 oameni și 65 tunuri.

Colonelul Karoly Kratochwil, comandantul diviziei de Secui, având instalat punctul de comandă în Oradea, a primit de la guvernul Karolyi ordinul de retragere, pe care însă cu de la “*sine putere*”⁵⁹ nu l-a executat și a oprit trupele pe aliniamentul Sighet, Baia Mare, Zalău, Ciucea, Beiuș, Vârful Găina, Zam, după cum însuși mărturisea. Ca urmare a acestui ordin personal, însușit ulterior și de către guvern, au avut loc conflicte între cele două armate la Țiganca, Hădad și Ciucea cu încercări ofensive din partea ungară. În spatele aliniamentului, mai sus amintit, Kratochwil a reorganizat armata ungară⁶⁰, a înzestrat-o și a angajat activ populația civilă de etnie maghiară și cu mari promisiuni a *silit* și populația de alte etnii. Scopul declarat al demersului său a fost acela al opririi “*dezvoltării ofensivei române spre Budapesta și a ocupa Ungaria*”⁶¹ și în al doilea rând de a “*salva Europa de bolșevism*”⁶². Desigur că generalul Kratochwil, când făcea asemenea afirmații (1940) își rotunjea discursul politic patriotard, cerând nimic altceva decât: *Ardealul înapoi*. Realitatea este că tocmai în spatele frontului, alcătuit de el, Bela Kun și-a pregătit armata roșie și a preluat puterea la 21 martie 1919.

Până pe 16 aprilie 1919 - Comandamentul Trupelor din Transilvania, pus sub comanda generalului Traian Moșoiu, a respins toate încercările ofensive și de diversiune inițiate de trupele ungare. Dincolo de linia de demarcație gărzile ungurești practicau un regim de teroare. Ei nu admiteau că și românii au dreptul la organizarea gărzilor fapt pentru care, în unele localități, s-a pornit o adevărată vânatoare a ofițerilor, prigoană a intelectualilor români și teroare împotriva populației⁶³. Aceste strigăte de disperare erau auzite dincolo de linia frontului și cereau, cu insistență, intervenția grabnică a armatei române, înaintare care era și în spiritul armistițiului și în conformitate cu hotărârile de la Alba-Iulia. Prin

---

azonban ez idoben nem is volt bolsevismus. A fenti vedovonal mogott, saját erejebol, egyedul, o kormánytól nem támogatva, hanem vasuti gocpontokrol titokban szerzett felszerelt es fegyferkezesi anyagbol folyt a szekely csapatok szervezkedese, ugy, hogy 1919 tavaszán 19 gyalog zlj., 16 tabori es nehez uteg es egy lovasszazad alkotta most mar a valodi Szekely Hadosztalyt.” (În Ungaria, în acest timp, de fapt, nici n-a fost bolșevism. În spatele liniei de apărare mai sus numită, cu puterile proprii, singură, fără sprijinul guvernului, și cu armament procurat din punctele și depozitele mobile de pe căile ferate s-au înarmat trupele secuiești, astfel încât în primăvara anului 1919 avem 19 batalioane infanterie, 16 divizioane de artilerie grea și un escadron de cavalerie în componerea Diviziei de secui. (traducerea și adaptarea autorului).

⁵⁹ H.M., 1919/1921.5/a și 5/b.

⁶⁰ H.M., Tiszti Szemelyugyi anyag m.303304. Szent Kereszthegyí. Kratochwil Karoly, Erdelyt Vissza, 7 mai 1939, “*Magyarországon azonban ez idoben nem is volt bolsevismus. A fenti vedovonal mogott, saját erejebol, egyedul, a kormánytól nem támogatva, hanem vasuti gocpontokrol titokban szerzett felszerelt es fegyferkezesi anyagbol folyt a szekely csapatok szervezkedese, ugy, hogy 1919 tavaszán 19 gyalog zij., 16 tabori es nehez uteg es egy lovasszazad alkotta most mar a valodi Szekely Hadosztalyt*”. (În Ungaria în acest timp de fapt, nici n-a fost bolșevism. În spatele linie de apărare mai sus numită, cu puterile proprii, singură, fără sprijinul guvernului, și cu armament procurat din punctele și depozitele mobile de pe căile ferate s-au înarmat trupele secuiești astfel încât în primăvara anului 1919 avem 19 batalioane infanterie, 16 divizioane de artilerie grea și un escadron de cavalerie în componerea Diviziei de secui. (traducerea și adaptare C. M.).

⁶¹ *Ibidem*, p.5

⁶² *Ibidem*, p.7 “*Hogy ez nem tortent meg es Kun Bela az osszekottetest a Dnyeszternel allo orosz bolsevistakkal megvalositan nem tudta es hogy a bolsevismus Kozepeuropaban, sot talan egesz Europaban nem terejedt el, ez a Szekely Hadosztaly erdeme, mert 1919 marcius 21-en nem csatlakozott a bolsevizmushoz, hanem ellene fordult. Ezzel Kun Bela hatalma es vele a bolsevismus halalos dofest kapott, nem tudott terjeszkedni es celijat: hogy egy voros hadseregre szerttegyen, nem erte el. A szekelyek elhatarozasa tehat donto befolyással volt Europa a szekelyek, a Szekely Hadosztaly lelvulhetetlen, maradando, el nem homalyosithato erdeme*”. (Că asta nu s-a întâmplat și că Bela Kun nu a reușit alianța cu Dnyeszternel și puterea bolșevică rusă și că în centrul și poate întreaga Europă bolșevismul nu s-a instalat, **asta este meritul Diviziei de secui căci la 21 martie nu s-a aliat cu bolșevicii ci s-a întros împotriva lor**, (sublinierea lui Kratochwil, este un fapt aproape imposibil dacă ne gândim că generalul la acea dată era pe front și comanda Divizia de secui și a luptat sub ordinele lui Bela Kun până la sfârșitul lunii aprilie, când a fost dezarmat de trupele generalului Traian Moșoiu, la Nyregyhaza, n.n.). Cu aceasta Bela Kun și cu el bolșevismul a primit o lovitură mortală căci nu și-au putut atinge țelul de a forma o armată roșie. Deci hotărârea secuilor a hotărât soarta Europei și prin poziția antibolșevică au salvat Europa de bolșevism. (exagerare pe care o punem pe seama contextului în care a fost făcută declarația, căci cu toată mândria sa generalul a avut și afirmații corecte, aici scopul propagandistic este foarte evident!) Acesta este meritul incontestabil al secuilor, al diviziei de secui). (Traducerea și adaptarea C.M.).

⁶³ Augustin Pădureanu, *Contribuții someșene la Triumful unui ideal*, Dej, 1991.

Decretul 1, Consiliul Dirigent stabilea, pentru administrația din Transilvania, limba română, ca limbă oficială și în cooperare cu armata și gărzile naționale apărarea ordinii și liniștii publice.

Conferința de pace de la Paris a luat notă de faptul că gărzile ungurești s-au pus în slujba ideilor și terorii bolșevice, că toleranța și esceptativa aliaților făcea jocul acestora. Feldmareșalul Foch trimite în zona de dincoace de linia de demarcație un reprezentant pentru a verifica evenimentele petrecute la Beliș, Huedin, Zalău⁶⁴. La rândul lor generalii Berthelot și d'Esperey și locotenentul colonel Vix informau și raportau despre gravitatea faptelor cerând o soluție urgentă. *“Trupele de voluntari unguri- menționa locotenentul colonel Sagnier - jefuie și masacrează”*, fapt pentru care era necesară împingerea liniei de demarcație pe frontiera etnică. Generalul Berthelot cerea printr-o telegramă președintelui Consiliului de miniștri, Georges Clemenceau*, *“retragerea trupelor ungare pe Tisa”*⁶⁵. Conferința de pace a stabilit în cele din urmă, pe 26 februarie 1919, retragerea armatei ungare și crearea unei zone libere între cele două armate, hotărâre ce urma să fie adusă la cunoștință președintelui Karoly, pe 20 martie 1919, cu termen de execuție în 10 zile. Președintele și guvernul refuză și demisionează a doua zi și se proclamă Republica Sfaturilor, condusă de omul lui Lenin, Bela Kun. Dar nici noua putere nu vroia să audă de hotărârea luată la Paris. Încercarea de mediere a generalului Smuts⁶⁶ a fost un eșec.

Și în timpul verificărilor pe teren a incidentelor grave, de către înalții oficiali francezi, au apărut noi amănunte referitoare la masacrul din Arad. În vremea când bandele ungurești atacau pe români, un ofițer francez a ieșit din hotelul „Crucea Albă” ca să îngrijească de automobilul generalului Berthelot. ”Ofițerul acesta fu prins și bătut grav. A fost rănit și ofițerul român Mărculescu. După ce generalul Berthelot a făcut vizita la ep. Ioan Papp, s-a dus la Dna Ștefan Ciceo Pop. În vremea aceasta bandele ungurești au înconjurat pe români, pe alte străzi și au început a-i ataca cu armele. O ceată s-a adunat în jurul casei lui Șt. C. Pop și au început să o bombardeze. Generalul Berthelot aflându-se acolo a mângâiat pe doamna Pop. Pe mica copilă a doamnei Pop a sărutat-o apoi a zis: „Barbarii de Unguri”. Cetele de unguri îl căutau pe Șt. C. Pop și pe feciorii săi. Au atacat și casa gărzii naționale române, stricându-o aproape total. Căutau în ruptul capului pe însuflețitul român P. Oprea, pe care neaflându-l s-au dus la mama lui și au amenințat-o cu moarte, dacă nu spune unde e fiul său. Petru Oprea era împreună cu alți tineri români, scăpați de moarte, pe acoperișul caselor, sărind de la un etaj la altul. Un colonel ungar, care

⁶⁴ *Înfrățirea Românească*, Anul I, NR.6, P.12: ” Din ascunzișurile Reformei Agrare Daruri naționale! Se știe din comunicările presei de zi, că contelui Iuliu Andrassy, fost ministru de externe a Austro-Ungariei, reprezentat prin un deputat influent, i s-a dat prin Comisiile de Reformă Agrară, un plus peste prețul de expropriere legal de aproape 50 de milioane Lei pentru pădurile expropriate în parte în favorul Moților. Acest dar s-a dăruit contelui negru, celui mai jurat dușman al românilor, dar sperăm, că darul nu va rămânea definitiv fiindcă chestiunea este sub apel la Curtea de Apel din Cluj. Mai îngrijitor și simptomatic se înfățișează darul de aproape 28 milioane, care s-a dat lui Urmanczy, ucigașul Moților de la Beliș, care a comandat arderea pe rug în toamna anului 1918 și căruia după cererea de revizuire a delegatului ministrului de Domenii și Agricultură N. Bossiei s-a dat acest surplus de aproape 28 milioane ca preț de expropriere, pe când nici delegatul Ministrului și nici alt organ al Statului chemat nu a făcut apel la forul competent : Curtea de Apel din Cluj. Cum termenul nu este perimat, deoarece chestiunea stă sub revizuire la Comitetul Agrar, sperăm că avertismentul nostru va determina pe organele în drept administrative și contencioase ale Statului să înainteze fără zăbavă apelul. E interesant să constatăm, că tot în acest masiv Urmanczy, Comisiunea județeană din Cluj, a solicitat Comitetului Agrar să scutească singura pădure bătrână de 7000 jugăre încă nedevastată, în favorul societății forestieră ovești Kalotaszegi din Călățele a baronului Groedl din care fac parte și câțiva sebesgoimi, români de obârșie. Ne place a crede, că Comitetul Agrar după ce va constata, că societatea a devastat 13,000 jugăre de pădure, nu va admite societății evreiești scutirea și devastarea ultimei păduri bătrâne de molid, ce se află în masivul Urmanczy și se cade Moților din comunele învecinate, iar Ministrul de Domenii și Casa Pădurilor vor introduce în cele din urmă procedura de contravențiune contra societății devastatoare Kalotaszegi și a proprietarului Urmanczy, reținând suma de expropriere pentru acoperirea parțială a pagubelor. Nota Redacției . Oricâte sentințe favorabile vor obține jidanii și jidoviții în contra Moților în chestia pădurilor, ce le aparțin prin drept istoric, orice guvern prevăzător și doritor de liniate trebuie se afle că pace nu va fi, până nu se va revizui aplicarea reformei agrare în ținutul Moților”.

*Georges Clemenceau (1841-1929), om politic francez, președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe (1906-1909) și din 1914 președinte al comisiei de apărare din senat. În calitate de președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de război (1917-1920), a sprijinit poziția României fiind etichetat *“părintele victoriei”*.

⁶⁵ Ioan Țepelea, *1919 - O campanie pentru liniștea Europei*, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p.66

⁶⁶ Generalul Ion Cristian Smuts i-a propus, pe 4 aprilie 1919, lui Bela Kun să-și retragă armata pe o linie apropiată celei promisă României de Antanta, în 1916. Încercările de *“a evita vărsările de sânge”* s-au lovit de opoziția categorică a noului conducător, care-și vedea pierdut postul. Bela Kun i-a răspuns generalului: *“Armata roșie, care se constituie, era condusă încă de ofițeri ai vechiului regim și aceștia colaborează doar pentru faptul că așa bolșevic cum este (Bela Kun) el luptă pentru Ungaria, deci nu poate să-i abandoneze pe acești oameni”*. Vezi pe larg Dumitru Preda, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994.

era în fruntea bandiților, îndemna mereu: „Spânzurați pe români cu sânge rece”. Fiul Alexandru, a lui Șt. C. Pop, a luat steagul Belgiei din mâinile ungarilor. Pe fiul cel mare îl căutau să-l omoare cu orice preț. Cadavrele românilor împușcați le-au adunat pe un car mare, le-au acoperit cu paie și le-au transportat în loc necunoscut până acum”⁶⁷.

Pe marele general Berthelot îl așteptau românii să sosească la Carei numai în 30 Decembrie 1918 a. m. la orele 10, dar strămutându-se programul după evenimentele din Arad, a sosit în 29 Decembrie, seara la orele 11. Telegrama despre această schimbare, officianții unguri de la posta din localitate, nu au înmânat-o decât în 30 Decembrie dimineața, așa că, dacă nu erau avizați de un călător român, că deja Berthelot era la gară, din **vina poștașilor maghiari, nici nu ar fi știut că a sosit**, (subl. ns. C.M.), deși erau pregătiți de o întâmpinare impozantă cu poporul din jur. Așadar dimineața a mers numai o deputație română, mai mică, la gară pentru întâmpinare. Salutat în limba franceză de Romul Marchiș, vicar și președintele Consiliului Național Român, în mumele românilor din Carei și din împrejurimi, spunând, ”că suntem convinși despre cea mai mare bunăvoință a nobilelor puteri antante față de popoarele asuprite din sistemele nefericite ale guvernelor maghiare din trecut, răsturnate prin dreptatea izbândă a războiului mondial. Suntem fericiți în convingerea, că glorioasa antantă asigură tuturor popoarelor voința liberă, ca să-și croiască soarta și fericirea lor în viitor și aceasta o voiau și românii”. Românii își punem toată speranța, toată încrederea în puterile aliate ale Antantei cerând protecțiune și în viitor și aclamau din toată inima: *Trăiască viteazul general Berthelot, trăiască Antanta, frățească Franță , trăiască România-Mare!* Generalul Berthelot a mulțumit afabil și a dat mâna cu membrii deputației, accentuând, că aspirațiile și dorințele exprimate le va împlini Congresul de pace.

Mai târziu - după cum era programul de sosire numai la 10 ore, s-a strâns o mulțime mare de români, pentru această întâmpinare, din comunele române din jurul Carăilor: Vezendiu, Dindileag, Portelec, Andrid, Tiream, Pișcolt, Resighea, Sănislău, Ciomocoș, Moftinul-mic, Crasna-Sân-Miclăuș, Istrău etc., dar era deja prea târziu, fiindcă trenul generalului plecase ceva mai devreme. Nu a avut apoi rost, ca poporul român să se strângă la gară, cu atât mai vârtos, fiindcă atitudinea ungarilor a fost foarte dușmănoasă, amenințătoare față de români, insultând toate delegațiile românilor cu înjurături, amenințări și vorbe murdare. La gara din Carei s-au strâns apoi și mulți maghiari, poliția locală, garda maghiară și soldați unguri, cu armele amenințătoare, ”că pe tricolorul român se va face vărsare de sânge”. Semnele s-au arătat mai înainte căci în piață ”românii din Dindileag au desfășurat un steag românesc. Îndată ca au văzut ungurii i-au atacat, însă românii au pus steagul pe car și s-au refugiat cu el în banca Bihoreana, ca să evite tulburarea și să apere steagul”. În turneul către Sătmar la gările: Mofinul mic, Moftinul-mare (Dorloți), la stația Ghilvacii poporul român l-a primit pe generalul francez cu mari ovații.

Dar, acest eveniment a fost relatat în ziarul ”Magyarország”, din 2 ianuarie 1919 și din ”Pesti Napló” ca un raport despre sosirea lui Berthelott la Carăi⁶⁸ care era cu totul răstălmăcit. Presa ungurească acuza mișelește și cu obrăznicie, cu minciunile cusute, pe deputatul de la Alba Iulia, că ”Romul Marchiș ar fi plătit câte 30 - 40 coroane fiecărui român, ca să vie pentru întâmpinarea generalului. Plină de neadevăr acuza aceasta și fără nici o bază - e o minciună ordinară, precum sunt și celelalte comunicate în jurnalele maghiare privitor la numărul maghiarilor, care s-au prezentat la întâmpinare, referitor la declarațiile generalului Berthelot, schimonosite și fals reproduse, precum și afirmația, care susținea că orașul (Carei) și localitățile din jur ar fi *curat maghiar* (színtiszta magyar)”. În realitate în orașul Carei Mari erau circa 3000 de români, e drept, că și mulți maghiarizați, dar împrejurul, în mai mare parte, era românesc. Doar în jurul Carăilor comunele: Vezendiu, Portelec, Dindileag, Tiream, Andrid, Pișcari, Resighea, Sănislău, Ciomocoș, Moftinul-mic, Crasna Sânmiclăuș și Istrău erau comune românești. **Aceste rugăm a le publica pentru constatarea adevărului despre Carăii-Maii**, scriau la 3 Ianuarie 1919, în numele Consiliul National Român, Romul Marchiș ca președinte și Dimetriu Coltău secretar.

”Femeile române din Transilvania întrunite azi la Sibiu ne adresăm comandantului suprem al glorioaselor oștiri aliate din Orient și descoperindu-Vă negrăita noastră durere pentru masacrările și ne mai pomenitele fărădelegi săvârșite de bandele maghiare împotriva românilor de pe teritoriile dincolo de linia demarcațională. Vă implorăm ajutorul mărinimos și Vă rugăm să dați ordin armatei române spre a înainta până la frontiera etnică din Apus a neamului nostru. Prin rostul nostru, Domnule General, umanitatea insultată a cere scut și apărare împotriva barbariei”⁶⁹

⁶⁷ *Unirea*, Anul XXIX, Blaj , Vineri 3 Ianuarie 1919. Nr. 2, p.4

⁶⁸ *Românul*, Anul VII, Arad, Duminecă 30 Decembrie 1918 (12 Ian. 1919). Nr. 49, p.4

⁶⁹ *Unirea*, Anul XXIX. Blaj, Duminecă 23 Martie 1919. Nr. 63, p. 2

Împotrivirea ungarilor capătă forme violente pe plan intern și proporții internaționale - europene, prin încăpățânarea și dorința lor diabolică de a supune pe cei din jur: slovaci, români, croați. Joncțiunea bolșevismului rus și ungar amenința serios chiar pacea care se pregătea la Paris. Armata română reprezenta soluția europeană pentru a pune capăt hotărârii bolșevicilor unguri de a “răspândi prin armată supremația proletariatului și de a recruta forțe suficiente pentru începerea operațiunilor ofensive”⁷⁰. Pe această bază Alianții au acceptat tacit ofensiva din aprilie 1919. Trupele ungare deveneau pe front din ce în ce mai active, trecându-se chiar la recunoașteri aeriene concomitent cu acțiuni de front și prin infiltrarea spionilor în spatele liniilor. Opțiunea României a fost hotărâtoare – ofensiva din 16 aprilie 1919 ne apropia de obiectivul politic stabilit la intrarea în război – realizarea unității naționale

În prima parte a anului 1919, armata română a pătruns adânc pe teritoriul Transilvaniei. La 1 ianuarie 1919 (stil vechi) Batalionul 2 Infanterie, din Regimentul 10 Infanterie a eliberat Huedinul, ajungând în fața pasului de la Ciucea, puternic fortificat de către trupele ungare. Au fost ocupate puncte tari din teren, punându-se stăpânire pe: Vârful Capului Fetei, Vf. Măgura Priei, Vf. Glăvuiul, Vf. Bihor, Vf. Găina, Zam, Poșaga, Runc, Bucova ș.a. La 9 ianuarie 1919, operațiunile militare au fost oprite din cauza armistițiului impus la Belgrad, fără ca România să fie consultată. La Belgrad s-a stabilit printre altele linia de despărțire dintre armata română și cea maghiară prin punctele tari de teren, mai sus arătate, dar pe care marile unități și unități maghiare nu au respectat-o, executând atacuri pe principalele direcții cu circa 1000-1200 militari întăriți cu mitraliere, artilerie și 2 trenuri blindate. Aceste atacuri au fost mai puternice în a doua decadă a lunii ianuarie 1919. Atacurile au fost executate masiv de forțele ungare în zonele Ciucea, Beiuș, Brad și pe valea Mureșului. La acestea se adaugă tratamentul sălbatic al teroarei ungurești asupra populației românești, din adâncimea dispozitivului maghiar, dincoace de linia de demarcație, reprezentanți care votase unirea la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, care era supusă la tot felul de intimidări și presiuni psihologice și omoruri. Asemenea acte de intimidare și terorizare care au lăsat în urmă morți, răniți și dispăruți au avut loc la Beliș (45 morți)¹³, jud. Cluj, la Chereuș, Căvăsint, Curtici, Șiria (jud. Arad), la Sighiștel în Bihor, unde s-au înregistrat peste 300 de morți.¹⁴ La Lunca, lângă Beiuș, au fost omorâți în mod bestial avocații Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș.¹⁵ La Făget au fost omorâți peste 100 de români care manifestau pașnic și salutau Unirea de la 1 Decembrie 1918. La 26 februarie, la Băsești¹⁶ (jud. Maramureș) a fost atacat până și carul mortuar al lui Gheorghe Pop, unul dintre cei mai mari corifei ai Unirii cu România, pe care populația satului și alți mari patrioți români ardeleni îl duceau pe ultimul său drum.

România bihoreana a trecut prin cele mai grozave chinuri trupești și sufletești. Oastea românească a generalului Moșoiu se lupta la Ciucea cu oștirea ungurească, care-i ținea calea și nu voia să o lase să pătrundă în județul Bihor, ”ca să ne sloboziască din robia de multe veacuri. În lăuntru județului bandele ungurești băgau groază în populația românească. Ei își puseseră în gând să ucidă mișelește pe toți fruntașii noștri, preoți, învățători, avocați și țărani mai răsăriți. La Beiuș și la Vașcău luaseră hotărârea bețivul ofițer Verböczy și tovarășul său, diavolul Urmosi, să stârpească toate familiile românești. Dumnezeu nu le-a ajutat să-și îndeplinească ticăloasa hotărâre”. Dar au ucis în sălbătăcia lor turanică mai multe zeci de fruntași, după cum consemna în cartea sa »Zile Trăite« Episcopul Roman Ciorogariu, la pag. 242 și următoarele despre cum fruntașii beiușeni au fost omorâți cu bestialitate. Lui Nicolae Bogdan românimea recunoscătoare i-a ridicat în orașelul Vașcău o ”frumușică piatră de aducere aminte”, iar beiușeni, la îndemnul înimosului protopop Petru E. Pap, au luat hotărârea să ridice și ei în cinstea martirilor Ciordaș și Bolcaș un monument frumos în piața orașului Beiuș. S-a format un comitet pentru adunarea banilor trebuincioși și s-a angajat un sculptor vestit din București, care să lucreze monumentul. Au venit însă vremuri urâte – criza din 1933. Societatea românească întunecată de aceste vremuri a uitat pentru o clipă datoria ce o avea pentru martiri, ”care prin moartea lor individuală au călcat moartea națională din acest județ și au pregătit învierea de acum 13 ani. Dar, iată, cum era și firesc, mintea noastră s-a luminat din nou inimile românești au început să bată iarăși pulsul lor adevărat. Inimosul protopop de

⁷⁰ Ioan Tepelea, 1919, *O campanie...*, op.cit, p.84.

¹³ Dr. Aurel Gociman, *Măcelul de la Beliș din 1918 (reeditare)*, Ed. Clusium, p.12-28.

¹⁴ Lt. colonel Vasile Tutula, *Armata Română apărătoare a Marii Uniri*, în *Revista de Istorie Militară* (12), 1992, p.5-7. Constantin Moșincat, *Armata română la Budapesta în 1919*, în *Vestul românesc*, seria nouă, (I) nr.6/01.06.1995; (II) nr.8/29.06.1995; (III) nr.12/sept.1995; (IV) nr.13/28 sept.1995.

¹⁵ *Armata Română și Marea Unire*, Ed. Daco Press, Cluj- Napoca, p.218.

¹⁶ *Ibidem*.

la Beiuș a sunat din nou trâmbița deșteptării din letargie. La glasul lui adresat patrioților români din Biharia s-a alcătuit în Oradea un comitet sub președinția de onoare a celor doi vlădici români, P. P. Ș. S. Lor Roman Ciorogariu și Valeriu Traian Frențiu și acest comitet și-a pus gând să nu se odihniască, până nu va aduna cel puțin 300.000 lei, care mai trebuiesc pentru ca monumentul celor doi martiri să fie desăvârșit până la sfintele serbători ale Paștilor din acest an. Comitetul este compus din patru bărbați, despre care credem, că sunt înzestrați de la Dumnezeu cu puterea de a duce la bun sfârșit lucrarea pentru care și-au luat însărcinarea: Prefectul județului Gheorghe Ghica, directorul de liceu și președintele Astrei Teodor Neș, președintele »Crișanei« doctorul Victor Gherman și subsemnatul inspector școlar pensionat. Pe lângă adunarea banilor trebuincioși la ridicarea monumentului vom urmări și un scop superior de întrărire a conștiinței naționale românești în acest județ prin propaganda pentru cultul martirilor în straturile largi ale tineretului școlar și ale țărânilor române. Autoritățile școlare și bisericești vor lua măsuri, ca la o dată anumită în toate școlile primare, secundare și superioare din tot județul și în toate bisericile românești să se facă proslăvirea martirilor prin lecțiuni practice din partea membrilor corpului didactic și prin predici din partea preoțimei. Cu acest prilej elevii școalelor și poporul credincios vor contribui pentru fondul monumentului, fiecare după putință cu sume modeste de câte 1-5 sau 10 lei. Se vor lansa liste de contribuție benevolă și pentru cei aproape 30.000 intelectuali și funcționari români din Oradea și întreg județul, cu invitarea ca fiecare din aceștia să dea pentru monument un minim de 10 lei. La urmă se vor distribui celor ce doresc medalii cu chipul martirilor și fotografiile lor cu care tot românul bun să-și împodobească casa. Bani astfel adunați se vor depune, fie personal, fie prin poștă, la Banca Românească din Oradea, care a avut bunăvoință să-și ia însărcinarea de a-i primi spre păstrare. De la bancă nu se pot ridica acești bani depuși, decât în baza unei scrisori semnate de toți cei 4 membri ai comitetului de acțiune. Avem toată nădejdea, că în luna Mai a. c. monumentul se va inaugura cu măreață solemnitate pe piața Beiușului în prezența a zeci de mii de oameni spre fala și bucuria Bihariei românești. Cu noi este Dumnezeu!”⁷¹

Veștile sosite la Consiliul Dirigent din Bihor - potrivit cărora pe 4 aprilie 1919 un grup înarmat de unguri șovini i-au asasinat pe dr. Ioan Ciordaș, membru al consiliului, prefect al Bihorului, și dr. Nicolae Bolcaș -, au consternat conducerea de la Sibiu. Situația gravă creată nu mai suporta amânare. Regele Ferdinand I personal, la 14 aprilie 1919, trimitea o scrisoare lui I. I. C. Brătianu, aflat la Paris, apreciind că lipsa de decizie a Puterilor Aliate a lăsat timp armatei ungare să se concentreze și să se organizeze mai bine. De aceea, regele considera „înaintarea noastră în Transilvania ca o necesitate absolută, atât din punct de vedere al politicii noastre externe, cât și din acela al situației interne”⁷². În documentul amintit, regele se arăta nemulțumit față de acțiunile aliaților de temporizare a înaintării trupelor române. Situația creată pe front și în spatele frontului, începuse să devină insuportabilă. Populația care își dăduse votul pentru Unire se întreba tot mai des „de ce trupele române nu înaintază, cu toate că zilnic sunt atacate de patrulă și lovituri de tun”⁷³, și la ce-i bună unirea „dacă ungurii ne terorizează”. În aceste împrejurări, cu unanimitate de voturi, Consiliul de Miniștri a hotărât „să nu mai aștepte și să dăm ordin trupelor noastre să înainteze”⁷⁴. În temeiul acestei hotărâri, Marele Cartier General a dat ordinul de operații nr. 281⁷⁵, prin care dispunea o nouă grupare a forțelor, în vederea operațiunilor ce se vor executa spre vest. Astfel, prin ordinul de operații 4454 se dispunea înlocuirea Diviziei 7, din sectorul de Nord, cu Divizia 2 Cavalerie, cu punctul de comandă la Baia Mare. Divizia 2 Vânători a înlocuit Divizia 1, concentrată la Brad, în conformitate cu prevederile ordinului 4456. Divizia 16 Ardeleană se dispunea pe valea Almașului. Divizia 6 ocupa sectorul Ciucea, în timp ce Divizia 18 intra în subordinea Comandamentului, de la 11 aprilie, după ce a ocupat raionul Cluj- Turda- Aiud⁷⁶.

A doua mobilizare a armatei regale române și a românilor ardeleni⁷⁷. Pe ulițele tuturor satelor și orașelor ardeleni se puteau citi hârtiile mari ale Consiliului Dirigent din Sibiu, iscălite de președintele

⁷¹ *Biserica și școala*, Anul XLIII, Arad, nr. 51, p.1-2. Pompiliu Dan, *În zilele cele dântâi ale luni Aprilie 1919*, inspector școlar posesor al ordinului Ferdinand I, în gradul de ofițer.

⁷² 1918. *Desăvârșirea unității naționale a poporului Român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III, doc. 579

⁷³ *Ibidem*, doc.581. La 8 aprilie 1919, inamicul - după o puternică pregătire de foc de artilerie, în care a lansat peste 400 proiectile - a forțat linia de demarcație în valea Crișului Alb, ocupând localitatea Ciuci. În sectorul Ciucea au fost incendiate 10 case, în localitatea Egeriște.

⁷⁴ *Ibidem*, p.135

⁷⁵ Arhivele Militare Române (în continuare:A. M. R.), *fond Microfilme*, rola PII. 1.2614, 691-692

⁷⁶ *Idem*, *Jurnalul...op.cit.*p.135

⁷⁷ *Unirea poporului*, Anul XXIX. Nr. 71. Blaj, Joi 3 Aprilie 1919. Poporal Nr. 10., p.2

Iuliu Maniu, prin care erau chemați la oaste tinerii născuți în anii 1899, 1895, 1894, 1893, 1892, 1891, 1890, 1889 și 1888, afară de unguri. În aceste 12 contingente (ani, vârste) erau chemați, pentru început, să între cei născuți în 1899, 1895 și 1894 (adică cei de 20, 24 și 25 ani) pentru zilele de 5-9 Aprilie 1919, în orașele și după rândul arătat în hârtiile de mobilizare. Primăriile satelor trebuiau să se îngrijească, ca feciorii să se înfățișeze îmbrăcați bine, cu hainele militare care se găseau prin comune, care se vor răscumpăra însă cu bani buni la intrarea în cazarmă. Totodată erau îndemnați feciorii să ducă cu dânșii, dacă se poate, făină și alte lucruri de ale mâncării, care iarăși li-se vor răscumpăra cu prețuri bune.

Așa vorbea glia strămoșească. Cunoscutul și iubitul dr. Iuliu Maniu, avea în fruntea ordinului de mobilizare o caldă, înțeleaptă și luminoasă chemare, un îndemn care se **”îndrepta către fiii poporului românesc de pe acestea plaiuri, chemându-i la îndeplinirea sfintei datorii a acestor zile”**. Prin graiul lui Maniu vorbea sufletul românesc și însăși glia strămoșească descătușată. Redăm părțile din acest document (*Unirea* din 3 aprilie 1919 a dat chemarea în întregime), pentru ca cititorii să le adâncească mai pe îndelete. Știm că ele trezesc în toate inimile cea mai caldă și mai strălucită însuflețire: **”Nu avem dorul de a cuceri, nici a prăda țara altora, ci vrem numai să ne apărăm Patria și să ne mântuim Țara noastră proprie, ceea ce numai printr-o armată puternică putem ajunge, care va asculta și va urma cu însuflețire și cu vitejia strămoșească poruncile Majestății Sale Regelui nostru Ferdinand I. Nu frica de pedeapsă să vă ducă deci la împlinirea acestui ordin de chemare, ci mândria conștientă, că îndepliniți o sfântă datorie față de pământul nostru liberat, față de patria noastră română. Este ceasul sfânt, când trebuie să punem stăpânirea noastră pe întreg pământul moștenit de la strămoși, când trebuie să punem temelii unui viitor demn și corăspunșător jertfelor și suferințelor de veacuri ale părinților noștri! Aveți să răspundeți chemării, pentru a dovedi lumii întregi, că ne iubim Țara și că știm să o stăpânim cu vrednicie, - ducând cu noi liniște, libertate și stăpânire dreaptă în toate colțurile țării”**⁷⁸.

”Nu mai putem răbda încercările drăcești ale ungarilor” subliniau gazetele românești din Sibiu, la 30 Martie 1919. Porunca de mobilizare, care s-a lipit pe pereții orașului, ”a stârnit aici o însuflețire de neînchipuit. Duminecă după ieșirea din biserică, o mare mulțime de oameni s-a înșiruit pe străzile Sibiului, îndreptându-se spre palatul Cărmuirii noastre, în frunte cu muzica militară. Mulțimea mergea cântând și preamărind mobilizarea. În fața palatului mulțimea s-a oprit, iar profesorul Sabin Oprean a talmăcit mulțumirea poporului pentru porunca mobilizării, căci **vremea este să isprăvim odată cu ungarii**. Poporul e gata să alerge cu mare însuflețire sub steaguri, știind că luptă pentru dulcea țară românească. În strigătele de aclamare a ieșit în fața mulțimii Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, care răspunzând profesorului Oprean spunea, că *nu mai putem răbda încercările drăcești ale Ungurilor; a sosit în sfârșit ceasul ca să încheiem socoteala cea mare cu ei, și vom face să fie socoteala din urmă. Consiliul Dirigent a poruncit mobilizarea, fiindcă o cere țara noastră-scurpă, pe care trebuie să o apărăm de focul aprins de unguri. Cei 12 ani mobilizați vor fi de ajuns în contra răilor, iar de nu, gata suntem a pleca cu mic cu mare să ne apărăm glia strămoșească”*⁷⁹. După cuvântarea lui Iuliu Maniu mulțimea s-a îndreptat spre Comanda românească, unde poporul a cerut cu mare însuflețire să vadă pe general Traian Moșoiu. Viteazul comandant al trupelor românești a spus, că **”lovitura pe care o vor primi-o ungarii, adecă bandele lor, va fi atât de puternică, din această parte, încât pe viitor nici o primejdie nu va mai putea să ne amenințe** (subl. ns.). Poporul însuflețit peste măsură, a mai cutreierat câteva străzi în marșurile vitejești ale muzicii militare, apoi s-a dus la ale sale în cea mai bună rânduială”⁸⁰.

Măsurile concrete pentru înființarea primelor două divizii ardelene le-a luat Consiliul Dirigent, care, prin Ordinul de chemare nr. 167, chema sub arme trei contingente, stabilind și zilele de prezentare a lor: 17 februarie-cei născuți în 1896, 3 martie - cei născuți în 1897 și 8 martie - cei născuți în 1898⁸¹. Pe măsura prezentării contingentelor respective se vor încheia regimentele de infanterie și celelalte unități care intrau în organica Diviziilor 16 și 18 infanterie. Regimentele de infanterie și unitățile de divizie vor purta, la început, și numele localității în care exista cercul de recrutare (de exemplu: Regimentul de infanterie Cluj, Regimentul de obuziere Sibiu, Batalionul tehnic Alba Iulia etc.). Fiind opt cercuri de recrutare și două divizii în formare, fiecare divizie era alcătuită din patru regimente de infanterie, astfel:

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ *Jurnalul...op.cit.p.135*

⁸⁰ *Ibidem*

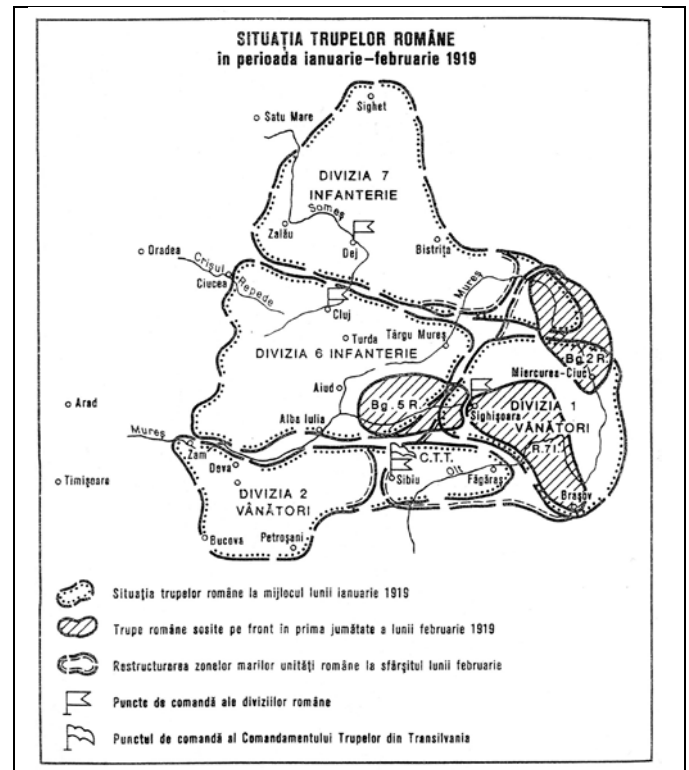
⁸¹ *Decretul-lege nr. 341*, publicat în „*Monitorul Oficial*“ nr. 243, din 26 ianuarie/8 februarie 1919, p. 4784-4785 stabilea că, se introducea în armată, cu începere de la 1/14 februarie 1919, stilul calendaristic gregorian, în scopul evitării erorilor în relațiile cu Puterile Aliate și cu populația din Transilvania și Bucovina. După data stilului nou (gregorian), se vor scrie, în paranteză și cuvintele prescurtate: „st. n.“

Divizia 16 cu regimentele de infanterie Cluj, Dej, Târgu Mureș și Bistrița, iar Divizia 18 cu regimentele de infanterie Sibiu, Brașov, Alba Iulia și Orăștie. Încadrarea cu ofițeri combatanți și necombatanți a unităților celor două divizii se va face cu ofițeri activi, foști în armata austro-ungară, care urmau să se angajeze în scris, că doreau să intre în armata română, depunând jurământul legal⁸². Textul jurământului militar, în limbile română și germană, fusese stabilit de Comandamentul General Teritorial Sibiu, la 1 februarie 1919, printr-o Notă circulară semnată de generalul baron Boeriu⁸³.

Odată cu prezentarea contingentelor cu tinerii născuți în 1897 și 1898 se formează, în general, toate unitățile organice ale Diviziilor 16 și 18 infanterie, cu efective aproape complete. Efectivele celor două divizii ajung astfel la 22.508 militari, din care Divizia 16 infanterie avea 339 ofițeri și 10.507 trupă, iar Divizia 18 infanterie, 421 ofițeri și 11.241 trupă⁸⁴. Întreaga armată ardeleană avea 35.796 militari (1.211 ofițeri și 34.585 trupă), cu voluntari și jandarmi. Comandamentele celor două divizii se înființează începând cu 1 aprilie 1919, având reședințele în Cluj - Divizia 16 Infanterie (în mod provizoriu la Cluj, deoarece Bistrița era localitatea de dispunere) și Sibiu - Divizia 18 Infanterie⁸⁵. La comanda celor două mari unități ardeleni au fost numiți: locotenent-colonel Phleps Artur, comandant și căpitanul Vancea Alexandru, șef de stat major la Divizia 16 Infanterie, Bistrița, locotenent-colonel Iacobich Iosif, comandant și căpitanul Săracu Ioan, șef de stat major la Divizia 18 Infanterie, Sibiu.

Unitățile militare care intrau organic în subordinea celor două divizii, începând cu 1 aprilie 1919⁸⁶, astfel: la divizia de la Bistrița (provizoriu la Cluj) – Batalionul de vânători Miercurea Ciuc, Regimentele de Infanterie Dej, Târgu Mureș, Cluj și Bistrița, Regimentul de tunuri Cluj, Regimentul de obuziere Cluj, Batalionul de pionieri Dej (provizoriu la Alba Iulia), Spitalul divizionar Bistrița, Spitalul și farmacia garnizoanei Târgu Mureș; iar la divizia de la Sibiu – Batalionul de vânători Târgu Secuiesc, Regimentele de infanterie Brașov, Sibiu, Alba Iulia și Orăștie, Regimentul de tunuri Sibiu, Regimentul de obuziere Sibiu, Batalionul de pionieri Alba Iulia, Spitalul divizionar Brașov, Spitalele și farmaciile de garnizoană din Orăștie și Alba Iulia. Se mai preciza că, din 15 aprilie cercurile de recrutare vor depinde direct de „Secția Organizării VI, VII” (deci, până atunci au depins de Comandamentul General Teritorial Sibiu). Cu aceste contingente se vor completa efectivele de mobilizare ale ambelor divizii, ajungându-se la cifra de 40.590 militari, din care 1.255 ofițeri și 39.335 trupă. Efectivele întregii armate ardeleni, incluzând trupele neîndivizionate (jandarmeria și serviciile Diviziilor 16 și 18 infanterie) și trupele neorganice (voluntarii) erau de 55.597 militari. Din 10 aprilie 1919, la dispoziția Armatei de Operații a generalului Traian Moșoiu se vor pune numai părțile active ale Diviziilor 16 și 18 infanterie, cu un efectiv de 21.683 militari. Diferența până la cifra de 40.590 militari o reprezenta partea sedentară a unităților militare⁸⁷.

La baza formării Diviziilor 20 și 21 infanterie va sta Ordinul de mobilizare nr. 914⁸⁸, care, mobiliza pe tinerii născuți în anii 1893, 1892 și 1891, prezentarea lor urmând a se face la cele opt cercuri de recrutare cunoscute din Ordinul nr. 771, în zilele de 18 și 19 aprilie 1919. Pentru a nu se confunda cu regimentele create la început și care mai aveau în garnizoanele de origine părțile lor sedentare, în

⁸² Deciziunea ministerială nr. 40, din 26 ianuarie/8 februarie 1919.

⁸³ „Gazeta Oficială”, nr. 8, din 24 ianuarie/6 februarie 1919, p. 40, Nota circulară nr. 125.

⁸⁴ A. M. R., fond Comandamentul Trupelor din Transilvania, dos. nr. 94, f. 110.

⁸⁵ Ibidem, f. 103.

⁸⁶ Ibidem, f. 104.

⁸⁷ Idem, fond Marele Stat Major. Serviciul istoric, dos. nr. 128, f. 47.

⁸⁸ „Gazeta Oficială”, nr. 24 din 17 aprilie 1919, p. 134.

denumirea noilor regimente, pe tot timpul organizării se vor include atât numărul regimentului, cât și numele cercului de recrutare, fiecare cerc urmând a constitui un regiment de infanterie, astfel: Regimentul 97 infanterie Dej, Regimentul 98 infanterie Târgu Mureș, Regimentul 99 infanterie Cluj, Regimentul 100 infanterie Bistrița, Regimentul 105 infanterie Brașov, Regimentul 106 infanterie Sibiu, Regimentul 107 infanterie Alba Iulia, Regimentul 108 infanterie Orăștie⁸⁹.

Pentru a se realiza efectivele de mobilizare, în unitățile celor două divizii sunt incluși și militarii care rămân peste necesarul părților sedentare ale regimentelor ardelenene din Diviziile 16 și 18 infanterie, care deveniseră operative. Regimentele Diviziilor 20 și 21 infanterie aveau în efectivele lor și circa 1.000 de „legionari“ sosiți din Italia, care făceau parte din contingentele chemate până atunci sub arme – tinerii născuți între 1891-1899.

La mijlocul lunii ianuarie 1919, Consiliul Dirigent mobilizează voluntarii ardeleni prin Ordinul de chemare nr. 167, formând Corpul Voluntarilor Ardeleni. Comandamentul Corpului va avea sediul la Cluj, având în subordine Regimentul de voluntari „Avram Iancu“ în Cluj și Regimentul de voluntari „Alba Iulia“, în Alba Iulia. Comandant al Corpului Voluntarilor Ardeleni este numit locotent-colonelul Silviu Bordan. Consiliul Dirigent estima că fiecare regiment va avea, ca efective luptătoare, 2.000-3.000 de voluntari⁹⁰.

Pe lângă cele două regimente de voluntari, ca urmare a misiunii primite de Ioan Suci din partea Consiliului Dirigent, se constituie, din voluntarii regiunii Abrud-Brad și ai Văii Crișurilor, precum și din refugiații din aceste zone aflate încă sub administrație maghiară, încă un *regiment de voluntari*, **Regimentul „Beiuș“**, cu garnizoana provizorie la Brad (de fapt era vorba de un batalion care a depus jurământul la Țebea, la gorunul lui Horea, lângă mormântul lui Avram Iancu). În 28 februarie 1919, cele trei regimente însumau 6.547 de voluntari (226 ofițeri și 6.321 trupă), din care, Regimentul nr. 1 „Avram Iancu“ avea 2.475 voluntari (97 ofițeri și 2.378 trupă), Regimentul nr. 2 „Alba Iulia“, 1.704 voluntari (61 ofițeri și 1.643 trupă), iar Regimentul „Beiuș“, 2.368 voluntari (68 ofițeri și 2.300 trupă).

Regimentele de voluntari nr. 1 și nr. 2 aveau subunitățile dislocate la Cluj, Târgu Mureș, Bistrița și Vidra de Sus (primul regiment) și, la Alba Iulia, Petroșani, Miercurea Ciuc și Ditrău (al doilea regiment). Regimentul 81 Infanterie s-a creat pe baza Ordinului de Chemare nr. 167 și a Ordinului de Mobilizare nr. 771 emise de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, făcând parte din Divizia 16 Infanterie. Era un regiment format din ardeleni, cu excepția câtorva români maghiarizați, majoritatea dintre ei fiind români recrutați din comitatele Solnoc-Dobâca, Sălaj și Sătmar, Rupea și Sighișoara. La începutul lunii aprilie se termină organizarea lui ca unitate militară. Regimentul va participa la întreaga campanie a armatei române din anul 1919. Rolul său va fi diferit în funcția de locul ocupat în dispozitivul armatei române și de misiunile primite. La începutul lunii martie vor sosi voluntari și din Italia, care, vor constitui Regimentul de voluntari „Horia“. Cu Regimentul de voluntari „Horia“, efectivele celor patru regimente ajung, în 27 martie 1919, la 8.730 de voluntari (330 ofițeri și 8400 trupă)⁹¹.

Din a doua jumătate a lunii Martie 1919, regimentele de voluntari vor primi o serie de misiuni. Regimentul „Beiuș“ era pus, din 22 Martie 1919, în subordinea Comandamentului Trupelor din Transilvania și va îndeplini misiunile de unitate operativă pe timpul ofensivei române din aprilie 1919⁹². Regimentele de voluntari nr. 1, 2 și „Horia“, vor conlucra cu trupele armatei române pentru menținerea ordinii și dezarmarea populației din localitățile aflate în teritoriul transilvan de sub administrația Consiliului Dirigent, vor executa diferite servicii de garnizoană, paza căilor ferate și a lucrărilor de artă etc.⁹³

La atacul frontal din pasul Ciucea au mai participat forțe din Divizia 2 Vânători, respectiv Regimentul 10 Vânători și Regimentul ardelen Beiuș (**un regiment constituit din voluntari**), sprijinite de 5 baterii de câmp, una de obuziere și o secție de autotunuri. În bătălia de cucerire și manevrare a pasului Ciucea un rol deosebit l-a avut „**Detășamentul colonelului Rasoviceanu**“, compus din

Voluntari din Regimentul Alba Iulia

⁸⁹ A. M. R., *fond Comandamentul Trupelor din Transilvania*, dos. nr. 94, f. 132.

⁹⁰ Idem, dos. nr. 17, f. 146.

⁹¹ Idem, *fond Microfilme*, rola P. II 5.161, cadrul 308.

⁹² Idem, *fond Comandamentul Trupelor din Transilvania*, dos. nr. 94, f. 125.

⁹³ Idem, dos. nr. 55, f. 32, adresa nr. 1.094, din 11 martie 1919.

Regimentul 9 Vânători, un batalion din **Regimentul Beiuș** cu artilerie, care a trecut peste dealuri, în direcția Beiuș, înfrângând pozițiile maghiarilor de pe Dealul Mare. Lupte grele s-au dat la Buteni, lângă Sebiș, unde au luptat Regimentele 2, 3 și 10 Vânători³⁶. În luptele din această zonă a căzut lovit de un glonț dușman colonelul Paulian, comandantul Brigăzii a 3-a de Vânători. Divizia 1 Vânători a înaintat de-a lungul Mureșului până la Radna, pe care a ocupat-o după 2 zile de lupte. Dintre luptele mai sus menționate, deosebit de îndârjite au fost cele din zona Beiușului, unde satele Târcaia și Negru au fost incendiate de inamic, fiind cucerite pe timp de noapte la lumina flăcărilor³⁷. Se poate aprecia că „**în linii mari, până la 18 aprilie partea întâi a ofensivei armatei române era încheiată, frontul ungar fiind spart pe toată lungimea sa (450 km) la contactul cu forțele române care depășiseră linia înălțimilor mari deschizând astfel poarta largă de intrare în șesul Crișanei (1919 subl.ns.)**”³⁸.

Pe 15 aprilie 1919, trupele române erau în dispozitiv de luptă, organizate astfel:

Grupul de Nord (gl. Moșoiu), cu misiunea de a executa acțiunea hotărâtoare cu Detașamentul gl. Olteanu pentru respingerea oricăror atacuri dinspre Nord și Vest. Obiectiv de cucerit: Huszt. Divizia 2 Cavalerie va păstra sectorul ocupat și va face recunoașteri ofensive în întreg sectorul. După ajungerea în câmpie, Divizia 7 Infanterie va înainta pe două coloane, prin Tășnad și Supuru de Jos, cu obiectiv: Carei. Va folosi Detașamentul de moto-mitraliere într-o acțiune viguroasă de manevră spre Someș cu scopul de a deschide drumul diviziei de cavalerie. Divizia 6 va opera în lungul Crișului Repede, cu obiectiv principal: Oradea, și va acționa cu un detașament puternic de manevră spre Marghita, întărind legătura cu Divizia 7 Infanterie. Rezerva generală al Grupului General Moșoiu era asigurată de Divizia 16 Ardeleană.

Consiliul Dirigent, în ședința sa din 9 aprilie 1919, ținută în prezența lui Iuliu Maniu, a hotărât trecerea la ofensivă, cu misiunea „**de a elibera ultima colibă românească de sub jugul străin**”. Consiliul de Miniștri de la București, la cererea Consiliului Dirigent, hotărâ, la 10 aprilie 1919, „**înaintarea armatei române la vestul Transilvaniei**”, cu scopul de a asigura protecția românilor împotriva bandelor ungare, stoparea anarhiei bolșevicilor unguri. Veștile sosite din Bihor, la Consiliul Dirigent, potrivit cărora pe 4 aprilie 1919 un grup înarmat de unguri șovini i-au asasinat pe dr. Ioan Ciordaș, membru al consiliului, prefect al Bihorului, și dr. Nicolae Bolcaș, au consternat conducerea de la Sibiu. Situația gravă creată nu mai suporta amânare.

Regele Ferdinand I personal, la 14 aprilie 1919, trimite

o scrisoare lui I. I. C. Brătianu, aflat la Paris, apreciind că „lipsa de decizie a Puterilor Aliate” a lăsat timp armatei ungare să se concentreze și să se organizeze mai bine”. De aceea, regele considera „**înaintarea noastră în Transilvania ca o necesitate absolută, atât din punct de vedere al politicii noastre externe, cât și din acela al situației interne**”.

În documentul amintit, regele se arăta nemulțumit de acțiunile aliaților de a împiedica înaintarea. Situația creată pe front și în spatele frontului începuse să devină insuportabilă. Populația ce își dăduse votul pentru Unire se întreba tot mai des „de ce trupele române nu înaintază, cu toate că zilnic sunt atacate de patrulare și lovituri de tun” La 8 aprilie 1919, inamicul - după o puternică pregătire de foc de artilerie, în care a lansat peste 400 proiectile - a forțat linia de demarcație în valea Crișului Alb, ocupând localitatea Ciuci. În sectorul Ciucea au fost incendiate 10 case, în localitatea Egeriște., și la ce-i bună unirea „dacă ungurii ne terorizează”. Cu unanimitate de voturi, Consiliul de Miniștri a hotărât „să nu mai aștepte și să dăm ordin trupelor noastre să înainteze”.

În temeiul acestei hotărâri, Marele Cartier General a dat *Ordinul de operații nr.281* prin care dispunea o nouă grupare a forțelor, în vederea operațiunilor ce se vor executa spre vest. Astfel, prin ordinul de operații 4454 se dispunea înlocuirea Diviziei 7 din sectorul de Nord cu Divizia 2 Cavalerie, cu punctul de comandă la Baia Mare. Divizia 2 Vânători a înlocuit Divizia 1, concentrată la Brad, în

Regele FERDINAND I și Regina MARIA pe podul de pontoane de la Tisa

Artilerie română în marș pe podul Franz Joseph din Budapesta

³⁶ Ioan Țepelea, 1919. *O campanie ...*, op.cit., p.115.

³⁷ Apud Constantin Kirițescu, op. cit., p.426

³⁸ *Ibidem*, p.427

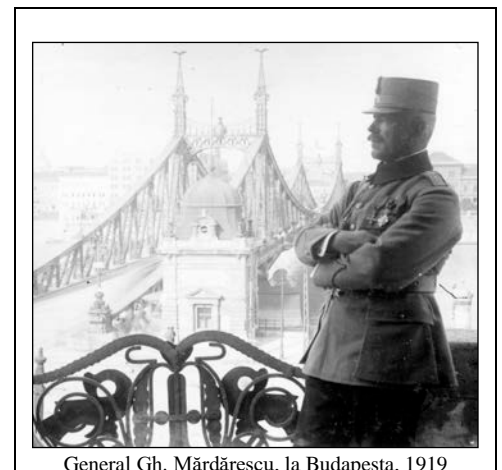

conformitate cu prevederile ordinului 4456. Divizia 16 Ardeleană se dispunea pe valea Almașului. Divizia 6 ocupa sectorul Ciucea, în timp ce Divizia 18 intra în subordinea Comandamentului de la 11 aprilie, după ce ocupa raionul Cluj - Turda- Aiud.

Ordinul 231, semnat de generalul Constantin Prezan stabilea misiunile pentru unitățile concentrate în Transilvania. Ordinul preciza ca, în cel mai scurt timp, „trupele vor trece dincolo de munții Apuseni și va ocupa Crișana și Maramureșul”. Toate bandele de bolșevici trebuie aruncate dincolo de linia de demarcație formată din localitățile Hust, Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta, Arad. În etapa a doua, dacă acțiunile se vor desfășura avantajos, se va trece de acest obiectiv pe linia Szeged, Oroshaza, Debrețin și chiar dincolo, până la Tisa”. Înaintarea trebuia astfel coordonată încât punctele tari din teren să rămână de fiecare dată în mâna trupelor române. Ordinul dat de Marele Cartier General avea în vedere, în primul rând, dispunerea inamicului, precum și natura spațiului geografic al teatrului de operații al războiului româno-ungar.

Gruparea forțelor Comandamentului Trupelor din Transilvania, a căror comandă a fost transferată, pe 12 aprilie 1919, generalului Gh. Mărdărescu, a fost realizată pe baza informațiilor deținute de Marele Cartier General despre inamic. Marile unități și unități ungare, în plin proces de mobilizare și realizare a noilor structuri, dispuneau de 7 divizii de infanterie și o brigadă marină, cu un efectiv de 55 – 60.000 militari. Cele mai importante poziții le dețineau Divizia 38 Infanterie, care închidea Poarta Someșului pe aliniamentul Teceu Mic – Zalău, Remeți și Divizia 6 Infanterie, care închidea Poarta Mureșului pe aliniamentul Gurahonț, Berzovia pe Mureș, până la vărsarea în Tisa. În linia întâia erau „aproximativ 20.000 oameni, 72 tunuri și 5 trenuri blindate, iar în linia a doua 45 – 50.000 luptători și 65 guri de foc”.

Cât privește calitatea trupelor, acestea erau „bine echipate și înarmate cu mitraliere și puști mitraliere. Artileria era insuficientă și neconstituită în comandamente. Cavaleria neorganizată încă, acționa cu un pluton pe Valea Crișului Alb. Instrucția și disciplina trupelor erau puternic bolșevizate. Cu toate acestea, era de așteptat o rezistență destul de serioasă din partea lor(ungurilor), dată fiind propaganda șovinistă” și formarea acestei noi armate pe baza voluntariatului. Solda trupeii a crescut la peste 500 coroane pe zi, ceea ce dădea un plus de motivație. Aceste trupe li se mai alăturau, după informațiile deținute de comandamentul român, „grupuri de bolșevici și garda roșie”. Divizia 20 secuiești, de sub comanda colonelului Kratochwil, era considerată ca „o mare unitate de elită”, cu oameni refractari la bolșevism, dar care supralicitau simțul datoriei patriotice.

General Gh. Mărdărescu, la Budapesta, 1919

Aceste forțe, colonelul Kratochwil le-a pus trupele sale, organizate în special pe osatura Diviziei 20 Secuiești, la care s-au adăugat elemente rebele maghiare, recrutate din rândul populației civile, precum și gărzile naționale maghiare, care întrețineau o atmosferă de teroare, stimulată și de tonul agresiv al ziarelor ungurești. „Magyaarorszagon azonban ez idoben nem is volt bolsevizmus. A fenti vedovonal mogott, sajat erejebol, egyedul, o kormanytol nem tamogatva, hanem vasuti gocpontokrol titokban szerzett felszerelti es fegyverkezesi anyagbol folyt a szekely csapatok szervezkesede, ugy, hogy 1919 tavaszban 19 gyalog zlj., 16 tabori es nehez uteg es egy lovasszazad alkotta most mar a valodi Szekely Hadosztalyt.” (În Ungaria, în acest timp, de fapt, nici n-a fost bolșevism. În spatele liniei de apărare mai sus numită, cu puterile proprii, singură, fără sprijinul guvernului, și cu armament procurat din punctele și depozitele mobile de pe căile ferate s-au înarmat trupele secuiești, astfel încât în primăvara anului 1919 avem 19 batalioane infanterie, 16 divizioane de artilerie grea și un escadron de cavalerie în compunerea Diviziei de secuiești. (traducerea și adaptarea autorului)⁹⁴.

Din informațiile despre această unitate de secuiești aflăm că a refuzat să execute ordinul de retragere și a amenințat cu moartea chiar pe ministrul apărării Fenyves Laszlo. Ei, secuieștii purtau așa zisa șapcă Bocskay (fără cozoroc), iar la reverul tunicii o panglică cu tricolorul maghiar. Divizia a fost organizată de Kratochwil din resturile de pe toate fronturile, oameni cu moral zdruncinat, cu înfrângeri multe, care pe front se fereau și refuzau să lupte. Sub comanda lui Verböczy, când acționau singuri, aveau un comportament ultrașovin, încurajat de căpitan, nesupus nici față de Bela Kun și ideologia sa. Batalionul

⁹⁴ H.M., 1919/1915-1921, 5/a și 5/b. Szent Keressthegyi Kratochwil Karoly, *Erdelyt Vissa*, 7 mai 1939: "Cuvântare la a 20-a aniversare"

căpitanului nu a fost capturat la Kecskemet, el a trecut Tisa cu peste 10.000 de secui și apoi a luptat contra cehilor, ca în cele din urmă s-a se înroleze în armata lui Horthy Miklos. Prin urmare căpitanul Verböczy era un răzvrătit care se conducea după instincte primare, sau după cum le caracteriza faptele Katz Bela, prefectul ungar al Bihorului ”secui sălbatic”, deși crimele au fost săvârșite și de alți soldați unguri care purtau aceeași uniformă și care au terorizat văile Bihorului⁹⁵. De la venirea sa în Beiuș, Verböczy a luat la ochi fruntașii orașului: Ioan Ciordaș, Nicolae Bolcaș, Traian Amos Pinteu – ultimul condamnat pentru agitație și deținere de arme. Pe primii doi Verboczy i-a luat pentru anchetă și i-a dus cu trenul până la Lunca unde i-a ucis în chip bestial. Ultimul martir al Bihorului măcelărit de secuicul căpitan Verboczy a fost Gheorghe Pălcuț, din Finiș, denunțat de târcăianul Ioan Gyulai, ucis pe 17 aprilie 1919, zi în care au mai fost împușcați și Ștefan Stoita a Marcului din Izbuc. Barbarii cutremurătoare au săvârșit și cu fetița de 14 ani Elena Tomșa a Ionuțului- Hundraoie, pe care ”nereușind s-o violeze căci a fugit au împușcat-o pe câmp”, iar la Totoreni încercând să violeze și nereușind ”au tăiat sânii femeii Iovan Ana, iar pe urmă au împușcat-o”⁹⁶.

Spațiul geografic, caracterizat de un relief nu prea înalt, lipsit de zone accidentate, pătruns adânc de rețeaua hidrografică care-l brăzda de la est spre vest, privit și prin prisma orientării pantelor, coborâtoare de la Est spre Vest, era favorabil ducerii acțiunilor ofensive. Marele Cartier General a dispus trupele pentru a deschide direcția strategică Odorhei, Cluj, Oradea, Szolnok, Budapesta, pe cele două direcții operative: Poarta Someșului, deschisă larg pe 40 km și Poarta Mureșului, favorabilă pentru desfășurarea a 2-3 divizii. Fiecare direcție operativă subsuma mai multe direcții tactice, la nord direcțiile erau date de râurile Someș, Crasna, Bereteu, Crișul Repede, iar la sud de Crișul Negru conducea de la Beiuș, la Salonta spre Szolnok, cu o capacitate de acțiune și manevră pentru o divizie, iar Crișul Alb, de la Brad spre Sebiș, Ineu, Chișinău Criș, Bekescsaba și Valea Mureșului conducea de la Deva, spre Arad, Mako, Szeged. Această direcție asigura lovitura de flanc și spate a grupării ce se apăra pe Tisa.

Studiul documentelor de arhivă ne permite să respingem afirmația reputatului istoric Constantin Kirițescu care, în cunoscuta sa lucrare *Istoria războiului pentru întregirea României* scria că ofensiva română a fost „ca o replică a atacului dușman”, ce s-a dezlănțuit la trei dimineți, pe un front de 200 km. Nici afirmația că „inamicul a atacat primul”, făcută de Dumitru Preda, nu are acoperire documentară care să o susțină. Campania armatei române din 1919 se înscrie ca una dintre cele mai onorante, care a consfințit unirea de facto, realizată de jure la 1 decembrie 1918. Această campanie, după cum demonstrează Ioan Țepelea în lucrarea sa *1919 o campanie pentru liniștea Europei*, întărește concluzia că efortul politic, dar mai ales militar, al României, și-au atins obiectivele. Liniștea Europei a fost, așadar, salvată și asigurată de armata română, concomitent cu realizarea obiectivului național de unire.

Cele mai prețioase informații privind motivarea acțiunii ofensive a armatei române, o regăsim atât în documentele anterior, mai sus citate, cât și în *jurnalul de operații* din care cităm: „Date fiind pe de o parte atacurile neconținute ale ungarilor contra trupelor noastre,...., pe de altă parte propaganda bolșevistă ...., precum și terorizarea cu arma în mână a populației românești aflată în teritoriul încă neocupat” în conformitate cu ordinul 231/10.04.1919, trupele din Transilvania declanșează ofensiva pe tot frontul. Deci un complex de factori, și nu cum simplist a fost prezentată ofensiva din aprilie 1919, dintre care de reținut rămâne teroarea de nesuportat dezlănțuită de către trupele ungurești.

Orgoliul ungarilor depășea granițele etnice, fapt pentru care, cu toate că guvernul ungar decretase Republica Ungară, ei voiau să-și clădească noua patrie, după prăbușirea dualismului, la sfârșitul lunii octombrie 1918, pe teritorii ce nu le aparțineau de drept: Transilvania, Serbia, Cehia, Slovacia, Transcarpatia, etc. Teroarea a cuprins trupele maghiare regulate și pe voluntarii anarhizați, înrolați pentru ”salvarea patrie”, precum și pe cei prinși de propaganda superiorității lor ca rasă, fie și îmbrăcați în haina bolșevismului (teroarea roșie acționează doar din Martie 1919, dar până atunci isteria cine o declanșase dacă nu ungarilor?).

Acțiunile de luptă s-au purtat cu îndârjire deoarece inamicul ceda cu greu fiecare cotă, și poziție pregătită pe localități. Rapoartele operative consemnează eforturile depuse de trupele române pentru îndeplinirea misiunilor de luptă ordonate. Din dramatismul acțiunilor, din ziua începerii ofensivei, ne oprim asupra luptelor de la Hodod, purtate pentru cucerirea cotei 344. Într-un raport al Diviziei 7 este relatată lupta soldaților Regimentului 16 Infanterie. Satul Hodod era apărat cu îndârjire de trupele

⁹⁵ Corneliu Mezea, *Jertfa românilor din valea Beiușului pentru întregirea neamului*, în *Biblioteca Beiușului nr. 1*, Tipografia și Librăria Doina, Beiuș, 1935, p. 28

⁹⁶ Corneliu Mezea, *Mărturiile din valea Beiuș-Vaşcău*, în *Bihorul – strajă la hotare*, Oradea, 1933, p.6

Regimentului 32 Vânători – secui. Pentru stoparea elanului ofensiv al trupelor române, ungurii au realizat fortificații ușoare și au mobilizat populația civilă. Peste ani, în 1940, colonelul Kratochwil, pe atunci comandant al diviziei de secui, nota în memoriile sale: „în zorii zilei de 16 aprilie, la orele 3, liniștea a fost spartă de puternice explozii ale proiectilelor de artilerie ce se prăvăleau ca ploaia de o parte și de alta a drumului ce duce spre Cehu Silvaniei. Satul a fost atacat de forțe române ce ne-au copleșit numeric. La telefon doar atât mi s-a putut comunica: Forțe prea puternice! Mă retrag!”. În acele împrejurări, după relatarea făcută de Kiraly, comandantul subunității de honvezi, când „s-au ivit zorile și deja se putea vedea, am ordonat rezervelor să contraatace, sprijinite de focul puștilor mitraliere. Între timp, o bună parte a trupelor române atacatoare cucerise deja o bună parte a cotei 344, și cu grosul forțelor intrase în satul Hodod”.

Raportul Regimentului 16 Infanterie consemnează contraatacul declanșat cu forțe puternice, care au surprins, cu focul puștilor mitraliere și obuzierelor instalate la nord-est de Hodod, flancul și spatele trupelor noastre. Contraatacul inamic - „după focurile primite de pe cota 344 și dinspre biserică” a silit trupele române să se retragă spre liziera pădurii Mogyoros, călare pe drum. Lupta a fost deosebit de violentă. Focul nu a conținut, de o parte și de alta, toată ziua.

Kratochwil lauda eroismul și vitejia flăcăilor „căpitanului Kiraly, ce s-a pus în fruntea trupelor. Contraatacul, impulsivat de strigătele „*trăiască domnul căpitan*” și „*Înainte*”, reușește să facă victime printre români, între cei răniți și prinși în inelul realizat de contraatacul nostru a fost și maiorul Rozin, care n-a mai reușit să fugă”. Raportul operativ al Diviziei 7 Infanterie consemna evenimentele petrecute între orele 6 și 15.30, când tirul de artilerie s-a reglat, iar acțiunea energetică a rezervelor a oprit contraatacul impetuos. Bombardarea amenajărilor genistice, manevrarea cotei 344, cu un pluton comandat de locotenentul Ghiorghiu, a condus la cucerirea cotei și a localității Hodod. La acțiune, potrivit surselor investigate de noi, au participat și localnicii. În discuțiile telefonice avute cu eșalonul superior, căpitanul Kiraly cerea întăriri. Un atare sprijin era imposibil de acordat, fapt pentru care „a trebuit să predăm poziția, și să părăsim satul. Am îndemnat pe bărbații care aveau familii și gospodărie să rămână, dacă vor, la vetrele lor. Așa s-a și întâmplat, în sat au rămas bătrâni, iar flăcăii ne-au urmat” – mărturisirea ungurului comandantul de subunitate.

Dacă desfășurarea luptelor respectă firul evenimentelor, fiind cam la fel prezentate de ambele tabere beligerante, bilanțul luptei avea înscrise în documente rezultatele diferite. În *jurnalul de operații* sunt citați, de partea română: 2 ofițeri morți și unul dispărut, iar la inamic 30 morți și 30 răniți, în timp ce ungurii supraestimează la 450 numărul celor morți și răniți, din tabăra românilor. Pe direcția Crișului Repede, trupele Diviziei 6 Infanterie au acționat pe trei coloane, cu atacuri combinate de front și cu manevre pe flancuri. Nerezistând acestor atacuri puternice, susținute de artileria de câmp și de munte, inamicul a fost silit să se retragă. Odată străpuns defileul Ciucea, trupele române au trecut la urmărirea inamicului, pentru a nu-i da răgaz să ocupe aliniamente succesive. Hotărârea luată de comandantul Regimentului 11 Infanterie, de a simula un atac frontal asupra dispozitivului de apărare organizat pe localitatea Negreni, s-a soldat cu succesul realizat prin manevrarea de flanc și spate, cu două batalioane din Regimentul 10 Infanterie.

În zona de operații a *Grupului de Sud* au avut loc confruntări înverșunate pentru cucerirea defileului Ciuci, Gurahonț, de către ostașii Diviziei 2 Vânători. După atingerea misiunii primei zile, aceste trupe au atacat pe două coloane, cea principală pe Valea Crișului Alb, iar cealaltă pe Valea Crișului Negru, pentru a deschide defileul Ciuci, printr-o manevră de întoarcere a pozițiilor de apărare. Una dintre manevre a fost executată de Regimentul Beiuș, prin Divizia 18 ardeleană, pentru stăpânirea vărfurilor, și ieșirea din defileu la Vașcău, pe Crișul Negru. Aceste două manevre s-au consemnat la Sud, pentru cucerirea defileului Ciuci și a localității Gurahonț.

În timpul acestor operații ofensive, Divizia 2 Cavalerie a primit misiunea executării unor „recunoașteri ofensive pentru a surprinde inamicul și a-l pune în debandadă și de a-l urmări în retragere”. Scopul acestor acțiuni de hărțuire era acela de zădărniciere al ocupării pozițiilor de apărare. Diviziile 16 și 18 ardelenne, ce constituiau rezervele Grupului de Nord, respectiv al Comandamentului, au urmărit evenimentele din raioanele ocupate prin ordin în eșalonul doi.

În Bihor, pe lângă trupele de honvezi și secui, au luat parte la lupte și cadeții, din anii 3 și 4, ai Școlii militare din Oradea, care au opus la început o puternică rezistență. Manevra făcută de **Detașamentul Lt. col. Rasoviceanu**, detașament mixt, cu trupe din Regimentul 9 Vânători și un batalion „Horea” din **Regimentul BEIUȘ**, sprijinit cu artilerie a permis întoarcerea dispozitivului ocupat de

cadeți. În apropierea Beiușului s-au dat lupte violente, încheiate cu 11 răniți din rândul voluntarilor ardeleni și un mort. Cinstea de a fi în fruntea coloanei ce a eliberat Beiușul (la 19 aprilie 1919) a revenit tocmai **Batalionului 2 din Regimentul** ce purta numele orașului.

Pozițiile de pe Dealul Mare și Cărpinet, formau prima linie de apărare a ungarilor, pe care erau dispuși subunitățile de cadeți unguri de la Oradea, care aveau încadrare la est o subunitate de secui pe Băița, iar spre sud legătura se asigura de unitățile călărețe. Aceste forțe, care opuseseră rezistență, la început, după o luptă jumătate de oră au fost puse pe fugă, dar nici încercarea de rezistență, organizată de ei, în grabă, pe Criștior, nu a avut succes, astfel că la apusul soarelui, pe 16 Aprilie 1919, satul intra sub baionetele vânătorilor români, din Regimentul 9 și a bravilor voluntari din regimentul *Horea*, a colonelului Rasoviceanu, după cum avea să mărturisească învățătorul Ignatie Popa, din Criștiorul de Jos. Rezistența slabă a celor 199 cadeți, comandați de 5 ofițari profesori se datora vârstei, de 17 ani și lipsei de pregătire pentru război. Despre încercarea lor Căpitanul Rudolf Titl, comandantul școlii, căzut prizonier la Cărpinet, preciza că au cedat poziția de luptă numai când au văzut că nu mai pot rezista. Luptele de pe Dealul Mare s-au dat în condiții de ceață fapt pentru care învăluirea cu compania a patra, comandată de locotenentul Romulus Mager, de la flancul stâng al batalionului Beiuș, a avut succesul urmărit. Lovit de glonțul unui cadet, comanda companie a fost preluată de sublocotenentul Klein, astfel că înclăștarea a continuat. *"Lupta a fost sângeroasă. Cadeții pitiți după copaci nu cedau până la ultima suflare, iar cei rămași izolați prin pădure și fără muniție își așteptau sfârșitul cu baioneta întinsă"*⁹⁷. Vânătorii români ieșind pe culmea Dealului Mare, de unde se vedea Beiușul, au căpătat avânt în urmărirea inamicului spulberat. Armata română a continuat înaintarea și joia, înainte de Sfintele Paște, trupele lui Rasoviceanu erau ospătate de localnicii din Băița, Briheni, Hotărel, Cărpinet, Ștei, Vașcău și Lunca. A doua zi, pe 18 aprilie 1919, cu rezistență din ce în ce mai redusă, trupele ungare au cedat teren astfel că, la Prohodul Domnului, fusese deja eliberate localitățile Călugări, Rieni, Lazuri de Beiuș, Cusuiș, Sudrigiu, Drăgănești, Sebiș și Țigănești. Fericiții bihoreni au poftit oaspeții, soldați români, la masă, le-au dat alimentele lipsă, trăsuri și căruțe înhămate pentru transport precum și sprijinul voluntar pentru marșul până la capătul comunei. De prin pădurile învecinate ieșeau, cu strigăte de *Trăiască România*, feciorii și bărbații refugiați din calea ungarilor. În furia ce i-a cuprins, înainte de retragerea din Drăgănești, ungarii "au ars mai multe gospodării". Cea de-a doua linie de apărare era călare pe Beiuș, cu intenția de a consolida o nouă linie de apărare între Târcaia, Negru și Săliște. Pe această linie de apărare au fost întrebuițate și unități constituite la Budapesta, din foștii prizonieri repatriați din Rusia și Serbia. Ordinul de luptă dat de colonelul Rasoviceanu, prin care fixase misiunile pentru Batalionul 2 din Regimentul 9 Vânători să atace Vașcăul, iar Batalionul 1 să constituie rezerva pe centru dispozitivului, iar bateria de artilerie să o dispună la Cărpinet s-a dovedit a fi inspirat, iar pe 18 aprilie întreaga grupare a detașamentului să fie în marș spre Beiuș.

În satele Negru și Târcaia luptele au fost deosebit de violente, fiindcă satul a fost incendiat, iar o bună parte din localnici s-au alăturat luptei trupelor angajate. În vinerea mare se auzea bubuitul tunului de la Târcaia. La Târcaia, cu toate că erau arborate stegulețe albe, ostașii români au fost primiți cu foc violent de către etnicii maghiari care și până atunci luptase alături de honvezi, și care din turnul bisericii trăseseră cu mitraliera. În cursul nopții, la lumina flăcărilor aprinse de localnici, trupele române au dat jertfa a unui căpitan, în zorii zilei de sâmbătă și această localitate a fost cucerită. Pus în fruntea înaintării, *Regimentul Beiuș*, de sub comanda maiorului Maiorescu a trecut ca avangarda trupelor care au fost întâmpinate cu bucurie, în sâmbăta patimilor, 19 aprilie 1919, de către cei ce dăduse atâtea suferință în ultimele 5 luni. Prima patrulă comandată de sublocotenentul Oncu a ajuns, în Beiuș, dimineața cu vestea că suntem "deja eliberați de urgia vrăjmașilor seculari și milenari", povestea în 1934 dr. Valeriu Hetco, protobop de Beiuș. A doua zi de Paște, armata a plecat biruitoare spre Tisa.

Pe direcțiile de înaintare: pe văile Crișului Negru, Crișului Repede, Barcău și dinspre Arad spre Oradea armata română a fost primită cu un mare fast sărbătoresc, cu flori de liliac, cu salutul zilei **TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE!** Pe aceste direcții toată lumea s-a pregătit de sărbătoarea Învierii, care spontan s-a transformat și într-o sărbătoare națională. Pentru populația Bihorului venirea soldaților români a stârnit reacții de bucurie, aceștia fiind „ospătați ca bine veniți” în satele Briheni, Lunca, Ștei, Hătărel, Rieni, Sudrigiu ș.a. Țăranii din sudul Bihorului au trecut de la manifestarea sentimentelor de bucurie la acțiuni de colaborare cu armata generalului Moșoiu. Astfel, de pildă, sătenii de Sebiș, - pe 18 Aprilie 1919, după cum relatează primarul de atunci, Avram Lucața -, au sprijinit acțiunile românilor care apărau

⁹⁷ Ioan Țepelea, 1919- o campanie... op.cit., p.110

localitatea împotriva atacurilor soldaților unguri, ei înarmându-se cu furci, sape, topoare, s-au strecurat printr-un loc puțin adânc împreună cu soldații români și au pus pe fugă inamicul, care „deși aruncau în urmă cu grenade, cu toate acestea au fost prinși”⁹⁸. Primarul Gheorghe Popa a lăsat o mărturisire importantă pentru modul în care ungurii s-au purtat față de populația comunei Țigănești. Deoarece a luat măsuri de adăpostire a populației și a stabilit legătura cu armata română a fost „bătut aproape de moarte și transportat între baionete prin tot satul pentru ca să-l vadă toți locuitorii, spre a fi intimidați”⁹⁹. După ce au adunat tot satul pe două rânduri – copiii, femeii, bătrâni - presiunea a continuat asupra populației pentru a le da alimente furje și căruțe pentru transport. Pentru a scăpa de teroare primarul a dat dispoziții de colectare de: ouă, găini, carne, ovăz, porumb, fiecare ce avea. Când totul a fost pregătit au fost salvați de soldații români. Sătenii din Lazuri de Beiuș s-au pregătit să evacueze localitate de frica terorii ungarilor. Când erau gata de-a lua drumul codrului din capătul comunei s-a auzit un strigăt: „*Trăiască România*”, și astfel au scăpat de frică.

Oricine gândea altfel decât ungurii – că numai ei sunt o nație, că numai limba lor poate fi vorbită – era considerat un dușman de neiertat pentru patria ungurească, și ca atare trebuia aspru și exemplar pedepsit. Aceasta a fost concepția statului ungar condus de familia Tisza Kaloman și Ștefan, ca prim-miniștri unguri, politică continuată, cu reminescente și astăzi. Acela a fost rezultatul educației școlii ungurești. Teodor Neș, în cunoscuta sa lucrare *Oameni din Bihor*, exclude faptul că ordinele primare de la grade superioare au brutalizat soldatul, sau unele grupări anarhice înrolate ca voluntari dintre honvezii din localitățile ocupate de armata română: Brașov, Târgu-Mureș, Sibiu, Dej și Cluj, în Divizia 20 de secui, localități în care nu se mai puteau întoarce. Ce le-a mai rămas: teroarea și răzbunarea. Despre vestea masacrului înspăimântător care a impresionat pe vremuri întreaga Europă și comportamentul asasinilor de la Beliș, una din cele mai sălbatice orori din timpurile de după război, Oszkar Jaszy, cunoscutul om de știință ungar, pe vremea aceea membru al guvernului de la Budapesta, a condamnat în cuvinte aspre pe aceia care le-au săvârșit. În numărul 267, din 14 Noiembrie 1918, al ziarului „Pesti Hirlap” au apărut următoarele declarații ale sale: **„Am luat cunoștință de acest caz cu cea mai mare indignare și sunt revoltat nu numai ca om, ci ca ungar. Găsesc că s-a făcut un păcat de neiertat, fiindcă acest procedeu ușuratic și neomenos nu numai că amenință succesul tratativilor noastre de mare însemnătate, dar el a stricat în cea mai mare măsură situația Ungariei la tratativele de pace, dând armă puternică în mâna dușmanilor noștri. Din partea mea pretind că nu numai autorii direcți, dar și autorii morali să fie pedepsiți în mod exemplar, luându-se toate măsurile, ca în viitor să nu se mai întâmple astfel de atrocități neomenoase”**¹⁰⁰.

Ministru Jaszy a anunțat telefonic și pe prim-ministru Mihai Karolyi, care la rândul său a luat aceeași atitudine, hotărând că vinovăția trebuie cercetată în mod sever și pedepsită aspru – după cum încheia ziarul unguresc amintit. Iată părerea unui ministru maghiar despre ororile de la Beliș! Nici Jaszy și nici Karoly nu au găsit nici un cuvânt de regret, ambii au ținut numai să stabilească faptul că nu a fost vorba despre o expediție fără răspundere, ci „de o inițiativă aprobată de ministerul de război maghiar”. Frații Urmanczy, care a luat cunoștință de declarațiile oficiale nu au fost niciodată cercetați și pedepsiți!¹⁰¹

Dorobanții români au adus liniște în Beiuș pe 19 Aprilie 1919 și pe 20 aprilie la Oradea. Înainte acestei date populația era terorizată. Intelectualii hăituiți și-au căutat scăparea în locuri mai sigure prin satele și pădurile din preajmă. Eliberarea Beiușului a fost considerat un moment important deoarece reprezenta pentru zonă centru economic, cultural și istoric. Fie și din aceste motive mai mulți cărturari ai vremii au relatat eliberarea Beiușului din mai multe unghiuri. În *Memoriile* sale Moise Popovici reconstituie momentul intrării armatei române, pe 19 Aprilie 1919, în următorii termeni: „Văduva lui Augustin Antal, în fața mea plânge, plânge, de nu mai putea conțeni. Nu plâng de amărăta, îmi zice într-

⁹⁸ Viorel Faur, *Viața politică a românilor din Bihor (1918-1919)*, p.218

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ Atunci când s-au împlinit 20 de ani de când latifundiarul ungar Urmanczy Nandor a ars pe rug 45 de țărani români, la Beliș (Cluj), dr. Aurel Gociman, scotea extrem de documentata lucrare intitulată „Rugul de la Beliș”, în care, la p. 296-314, descrie martirajul zguduitor al țăranilor români și crima oribilă comisă de „nobilul” maghiar. S-a repetat o scenă sfâșietoare din evul mediu, când un stăpânitor a pus să se ardă pe rug supușii. Dar faptul a fost cu atât mai impresionant, cu cât s-a petrecut în timpul revoluției, când răsărea soarele eliberator al românilor ardeleni: la 8 Noiembrie 1918, în ajunul tratativilor de la Arad dintre guvernul maghiar și Consiliul Național Român

¹⁰¹ Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire, Monografie comemorativă a unirii, vol. I Cum s-a făcut unirea*, Ed. Institutul de arte Grafica Oradea, 1938.

un târziu, ci de bucurie, căci românii noștri sunt în Vașcău (18 aprilie 1919).” Informația primită, pe această cale, i-a fost foarte utilă căci, și-a adus aminte de răzburarea promisă de comandantul gărzii ungurești de „a-i măcelării”, fapt pentru care s-a refugiat la Petreasa, unde a doua zi elevul Victor Corbu i-a întâmpinat cu salutul: „Trăiască România Mare” și cu vestea că în Beiuș triumfă trupele române, care asigură ordinea, siguranța și liniștea publică”¹⁰². Alți intelectuali români precum Petre E. Pap, a fost găzduit la Dorel Creț, din Drăgoteni, „pe umărul căruia a plâns la aflarea veștii eliberării Beiușului”.

În acest timp, flancul drept al Grupului de Nord pusese stăpânire pe punctele tari de la Hust, Satu Mare, Carei, Săcueni. Prin acest succes, al Grupului de Nord, practic armata ungară, ce se apăra pe linia de demarcație era scindată în două și serios amenințată cu încercuirea și nerezistând atacului în valuri, s-a retras, uneori în debandadă. Pe ambele maluri ale Crișului Repede, trupele generalului Holban înaintau spre Oradea. Pe Valea Barcăului, Regimentul 24 Infanterie a eliberat localitatea Marghita în ziua de 19 aprilie, iar la stânga dispozitivului, pe Valea Crișului Negru, executând un marș forțat, trupele Detașamentului Rasoviceanu au atacat noaptea și au cucerit, pe 19 aprilie, Tinca și Salonta. Ungurii din zonă, proprietari de pământuri, terorizați până atunci de forțele „roșii și albe” au ieșit și ei în întâmpinarea armatei române. Chiar fratele grofului Ștefan Tisza (Kalman) a cerut protecție armatei române.

În fruntea dispozitivului din centru, marșul triumfal spre Oradea, era avangardat de generalul Traian Moșoiu. Evenimentele se succedau cu repeziciune. Neliniștea și spaima generală era înlocuită cu bucuria primirii eliberatorilor. Rapoartele unităților evocă episoade dramatice de luptă, dar și evenimente ciudate, cum ar fi, de pildă, încercarea ofițerilor din divizia comandată de colonelul Kratochwil de a „rupe cu regimul politic roșu de la Budapesta”.

La Carei o delegație, în frunte cu doi maiori și un căpitan, s-a prezentat pentru parlamentări, aducând cu ei pe maiorul Rozin, cel căzut prizonier în luptele de la Hodod, cu propunerea de a „lupta alături de români împotriva trupelor roșii”. În acest scop, Divizia de secui se concentra în raionul Sovanihaza, Mateszalka. Era însă prea târziu, trupele române au încercuit și dezarmat unitățile trușăului Kratochwil. Suveranul Ferdinand, pentru această ispravă, l-a decorat, la Carei, pe generalul Traian Moșoiu, cu cea mai înaltă distincție de război, rezervată în exclusivitate ofițerilor, Ordinul „Mihai Viteazul”.

Cu valoare de simbol apreciem și mulțumirile oficialilor unguri și ale populației adresate armatei române, pentru că i-a „scăpat de orgia bandelor ungare, angajându-se să se supună ordinelor”. Altă parte de localnici, devotată cauzei ungarimii, s-a angajat în luptă „aruncând cu grenade asupra trupelor române. S-au găsit țărani morți pe linia de luptă”, scria comandantul Regimentului 4 Roșiori, relativ la luptele duse la Curitâu.

Știrile privind intrarea trupelor române în Oradea au animat viața orașului în care ungurii aveau un puternic centru de recrutare, mobilizare și de propagandă bolșevică. Nu întâmplător Bella Kun aici, la Oradea, și-a făcut stagiatura de revoluționar comunist! Trenurile venite dinspre Ciucea și Bratca aduceau răniți de pe front, care povesteau despre moralul scăzut al soldaților unguri. Propaganda bolșevică nu mai funcționa, căci trupele române se apropiau cu fiecare ceas de victorie.

Fiindcă evenimentele de la Oradea sunt cunoscute din cartea *Zile trăite* de Roman Ciorogariu, vom concluda doar că 20 aprilie 1919 a fost „o zi de glorie”, cum pe bună dreptate o numise Nicolae Iorga. Generalul Traian Moșoiu devenise „eroul nostru național”, întâmpinat de primarul Rimler Karoly „la intrarea în oraș, cu pâine și sare” și de mulțime cu flori de liliac.

Obiectivul celei de-a doua etape fusese atins. Marele Cartier General a solicitat acordul Înaltului Comandament Interaliat de continuare a ofensivei până la Tisa, din considerente de ordin militar. Dintre aceste considerente amintim: concentrarea armatei ungare în raioane favorabile declanșării unei contraofensive; adâncimea fâșiei de apărare de pe aliniamentul Satu Mare, Carei, Oradea, Arad nu permitea executarea unor manevre ale rezervelor pentru întrebunțarea lor eficientă în orice sector; necesitatea de a stopa evacuarea rechizițiilor efectuate în Ardeal. Argumentele de ordin militar se pare că au prevalat, fapt pentru care generalul Franchet d'Esperey aprecia că ofensiva română „va avea în Orient

Populația din Oradea - mare asistând la parada trupelor române - 23.05.1919

¹⁰² Viorel Faur, *Viața politică ...op.cit.*, p.220

cel mai mare efect politic”. Imediat, Marele Cartier General a transmis ordinul nr.457, din 20 aprilie 1919, care prevedea: continuarea cu maximum de energie a ofensivei ; ocuparea nodurilor de căi ferate și ocuparea podurilor de peste Tisa. Ordinul de operații nr.10 din 21 aprilie 1919 pune în mișcare întregul dispozitiv ofensiv al Comandamentului Trupelor din Transilvania, care a ocupat malul stâng al Tisei, pe tot cursul său din Ungaria, până la 1 mai 1919.

Întrarea armatei române, la 20 aprilie 1919, în Oradea și continuarea ofensivei sale spre Tisa a permis și în județul Bihor preluarea efectivă a conducerii vieții publice de către români. Procesul va fi condus de Aurel Lazăr, împuternicit al Consiliului Dirigent care, la 24 aprilie 1919, va lua legătura cu Consiliul Național Român, cu cei alături de care militase decenii de-a rândul pentru unire. Prefect al județului Bihor și al orașului Oradea va fi instalat Coriolan Pop, iar subprefect, Aloisiu Nistor. Funcționarii din oraș ca și de la prefectura județeană au depus “in corpore” jurământul de fidelitate față de statul român. Apoi s-au preluat și celelalte instituții, între care Curtea de Apel. Ca urmare a preluării puterii administrative limba oficială devenea limba română. După acestea, la 11 iulie 1919, Consiliul Dirigent era înștiințat despre desfășurarea normală a activității administrative în municipiul Oradea¹⁰³.

20 Aprilie 1919 – intrarea trupelor române de artilerie în Oradea

Pe direcția de înaintare a roșiorilor și dorobanților generalului Moșoiu, pe vale Crișului Repede, manifestările de simpatie nu mai conțineau. Toată lumea plângea și chiuia de bucurie. Femeile întâmpinau pe salvatori cu tot ce gătiseră mai bun. Sosirea armatei române pune capăt crimelor, jafurilor și terorii bolșevice de pe aceste meleaguri. Pe 19 Aprilie sătenii din Vad fugiseră în pădure pentru a se pune la adăpost și a nu fi prinsă între cele două forțe, unguri în retragere dezordonată și românii în ofensivă victorioasă. Spre seară Teodor Sala a revenit în sat și văzând că acolo era armata română a dat vestea cea mare tuturor. A doua zi sătenii „pe uliță, în dreptul fiecărei case, au așezat coșuri și postăvi pline de cozonaci, ouă, friptură de miel”¹⁰⁴.

Una dintre relatări descrie cu amănunte intrarea vânătorilor și infanteriștilor români în Tileagd. Pe 19 Aprilie 1919, în următorii termeni: „după ora șase a apărut un călăreț mândru, urmat la câțiva pași de 22 călăreți voinici ca brazii. Era o patrulă de cavalerie, sub comanda unui maior, doi ofițeri subalterni și douăzeci de oameni trupă, îmbrăcați în haine verzi, o culoare ce nu era văzută până-atunci pe meleagurile noastre. Într-adevăr, această patrulă făcuse o impresie bună chiar și înaintea ungarilor”¹⁰⁵ din Uileacul de Criș și Tileagd. Maiorul a fâgăduit mulțimii să nu-i mai lase „pieirii” și să-i ocrotească. În mijlocul satului „lăutarii i-au primit cu muzică”. A doua zi, după sosirea generalului Traian Moșoiu și a generalului Holban o delegație de orădeni a fost primită la Tileagd.

De simpatie și de o călduroasă primire s-au bucurat și subunitățile care au înaintat pe valea Crișului Negru spre Salonta. Există multe declarații și memorii care certifică această atitudine și stare de mulțumire și bucurie. Regimentul *Horea* a fost primit la Beliu cu „pâine și sare, iar femeile le-u dat soldaților hrană rece”. O primire asemănătoare au făcut și comunele Tămașda, Talpoș. De un interes aparte este relatarea primirii din 21 aprilie 1919, din Ucuriș, după însemnarea făcută de preotul paroh: „armata română a intrat când tocmai făceam prohodul consăteanului Vasile Măruca a Gruului. Însuflețirea noastră a fost așa de mare încât am lăsat mortul să fie dus la groapă de familia sa.. de a acolo toată asistența... a întâmpinat o patrulă a armatei. Sosind nu a fost ochi de român care să nu lăcrimeze de bucurie la vederea lor, care cântau: *Nainte, nainte, ne-așteaptă și frații, Pe al nostru steag* și alte cântece frumoase, cântate de grupuri de soldați români, care veneau așa de frumos, de toți cu toți sătenii ne-am ținut mândri că facem parte din poporul acestor fii vrednici ai țării noastre. Impresiile acelea nu se vor șterge din sufletul nici unui consătean, care i-a văzut și admirat”¹⁰⁶.

¹⁰³ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Editura Dacia, 1985, p.144-146

¹⁰⁴ *Ibidem*

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.221

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.223

Asemenea descrieri le găsim și referitoare la eliberarea comunei Tinca, pe deasupra căreia a zburat „un aeroplan românesc, pilotat de maiorul Marinescu”. După ce a aterizat a fost omenit, la restaurantul *Crișana*, s-a adresat mulțimii, iar părintele Hașăș a tălmăcit pentru ungurii prezenți spusele ofițerului ”că armata română urma să sosească”. Și în adevăr atunci când grosul oștirii a intrat, mulțimea s-a simțit în Țara Românească! La auzul veștii locuitorii din Gepiș, în frunte cu preotul Marțian Andru au pornit spre Tinca, unde au dat mâna cu armata română și unde au jucat Hora Unirii. Comandantul Gărzii române din Nojorid, Ioan Crețu surprinde momentul intrării primelor patrule în noaptea de 20/21 aprilie 1919, când a ajutat la patrularea direcției Nojorid - Gepiu și când a identificat un tren blindat, despre care a raportat Diviziei 6, prin telefonul notarului din Leș, cerând o baterie de artilerie care a deschis focul în gara Leș. A sosit apoi la Oradea unde în fața primăriei a văzut trupele române și pe generalul Moșoiu. De bucurie a fugit acasă la Nojorid și a „bătut toba și am vestit satului întreg bucuria și minunea văzută”¹⁰⁷.